

(د ماسټري دورې ليکنې)

ځانځانې پښامار

د هر چا په خپل ځان کې

Ketabton.com

ارين يون

۱۳۹۴ لمريز کال

خانخاني بنامار د هر چا په خپل خان کې

(د ماستري دورې ليکنې)

ليکواله

ارين يون

کتاب پښندنه:

- د کتاب نوم: خانخاني بنامار د هر چا په خپل ځان کې
ليکواله: ارين يون
خپروندي: د افغانستان ملي تحريك، فرهنگي خانگه
وېبپاڼه: www.melitahrik.com
ډيزاين: ضياء ساپي
پښتۍ ډيزاين: فياض حميد
چاپشمېر: ۱۰۰۰ ټوکه
چاپکال: ۱۳۹۴ ل کال / ۲۰۱۵ م
د تحريك د خپرونو لړ: (۱۲۰)

يادونه: د چاپ حقوق له ملي تحريك سره خوندي دي او د کتاب د محتوا مسوليت ليکوال پورې اړه لري.

سريزه

پر (۱۳۸۷ل) کال زه د کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځي د پښتو خانگي د ماستري له پروگرامه فارغه شوم. تر هغه دمخه د دوو کلونو په بهير کې د ياد پروگرام هر محصل يا محصله مجبور وو، چې د اړوندو استادانو له خوا په تدريسي مضمون پورې تړلې يوه موضوع د سيمينار په توگه انتخاب کړي. ياده موضوع وڅېړي او تحليل يې کړي او بيا يې په ټولگي کې د استاد او نورو زده کوونکو پر وړاندې د سيمينار په بڼه وړاندې کړي. د موضوع په باب د استاد او محصلينو پوښتنو ته هم ځوابونه ووايي او د هغوی سپارښتنې هم وروسته په خپله ليکنه کې زياتې کړي. دا څو ليکنې چې تاسو گورئ په ماستري دوره کې ما ليکلي دي. خو له هغه وخته بيا تر ننه (۱۳۹۴ل کال پورې) چې نږدې (اوه اته) کاله تېرېږي، د دې مجال پيدا نه شو چې دا ليکنې په منظم ډول چاپ کړم. البته دې سره څو نورې ليکنې هم وې چې په ياده تېره موده کې راڅخه لادرکه شوې. اوس چې د افغانستان ملي تحريک د (سلو عنوانو) کتابونو چاپ ته اوږه ورکړې، له ما څخه يې هم هيله وکړه چې دا ليکنې ورته د يوې ټولگي په توگه ورکړم. ما هم له دې وېرې چې دا ليکنې له منځه لاړې نه شي او په دې نيت چې د ملي تحريک په فرهنگي کاروان کې مې د يوې

لاروی، په توگه برخه اخیستې وي، دا ټولگه مې د چاپ لپاره ملي تحریک ته وسپارله. د لیکنو له منځه مې یوه لیکنه: (خانخاني بنامار د هر چا په خپل ځان کې) د عنوان په توگه ځکه غوره کړ چې اوس زموږ ټول هېواد او په مجموع کې ټول بشریت د همدې خانخاني بنامار د هوسونو په لمبو کې سوزي. دلته لازمه بولم چې د افغانستان ملي تحریک له فرهنگي څانگې او قدرمن ورور حاجي محمد زمان لغماني څخه ډېره مننه وکړم چې د دې ټولگې د چاپ لگښت یې برابر کړ او هغه یې د لوستونکو تر لاسونو ورسوله.

په هېواد کې د فرهنگي غورځونو په هیله

په درناوي

ارین یون

په ولسي جرگه کې د ننگرهار د خلکو استازې

په لرغوني پښتو ادب کې غزل

غزل هغه شعري فورم دی چې د ځینو نورو شعري فورمونو لکه قصیده، رباعي، قطعه، مثنوی، مسدس، مخمس او نورو په شان له عربي ژبې څخه پښتو ته راغلی دی، غزل به یې په عربي ژبه کې معمولاً هغه ډول شعرونو ته وایه، چې تغزلي مسایل به یې په کې بیانول، لغوي مانا یې له پنځو سره شوخۍ ته ویل کېږي، غزل د محتوا تر څنګ یو ثابت فورم دی چې ځان ته خپل جوړښت لري او نورو شعري فورمونو سره توپیر لري، غزل هغه ډول شعري فورم ته ویل کېږي چې مطلع او مقطع ولري، د سر بیت ته یې مطلع او پای ته یې مقطع ویل کېږي، مطلع معمولاً، مقفی بیت دی چې دواړه مسرې یې قافیه والې وي، ردیف په کې اختیاري دی، د هر بیت دویمې مسرې یې باید ضرور قافیه ولري او د مطلع قافیه تعقیب کړي، د بیتونو شمېر یې له پنځو او تر پنځه لسو څخه زیات نه وي د مسرود څپو شمېر یې معمولاً سره مساوي وي، له ځینو خاصو حالتونو پرته، چې کېدی شي د بې قافیې مسرې یوه څپه زیاته شي، نور د ټولو مسر د څپو شمېر یې برابر وي او که یوه څپه کمه یا زیاته شي نو د غزل وزن خرابېږي، د غزل په مقطع کې شاعر معمولاً خپل نوم یا تخلص راوړي، پښتو ادب کې د غزل فورم په پوره مانا تر اکبرزمیند اوړي د مخه نه دی لیدل شوی، البته غزل ته ورته نظمو نه شته خو بشپړ غزل نه دی، لکه د شیخ رضی لودي او نصر لودي نظمو نه چې که مطلع یانې مقفی بیت یې درلودلای د غزل فورم ته لوېدل خو اوس ورته

بشپړ غزل نه شو ویلای دغه راز د ابو هاشم ابن الزید سروانی له خوا د محمد ابن خلاد ژباړل شوی شعر هم د غزل فورم ته ورلوېږي خو بشپړ پښتو غزل همغه دی چې د اکبر زمیند اوري له خوا ویل شوی دی، د اتمې هجري پېړۍ د دوېمې نیمایي په دوران کې د زمید اور په سیمو کې یو دیوان لرونکی شاعر تېر شوی دی، چې اکبر نومېده، دده دېوان څو پاڼې مرحوم لوی استاد پوهاند حبیبی د هلمند په سیمو کې پیدا کړې وې او چې کله یې د پښتانه شعراء لومړی ټوک ترتیب او نو یې د اکبر د دېوان له پاڼو څخه تر لاسه شوي مطالب هم په دې کتاب کې چاپ کړل، د اکبر د دېوان دغه څو پاڼې د پښتو ادب لپاره دومره ګټورې تمامې شوې چې پښتو شعر او شعري انواعو په تاریخ کې یې یو لوی تحول راوست، دده دیوان په دغو پاڼو کې د اکبر دوه ټوټې (مثنوي) هم خوندي دي، چې دا مثنوي د خپل خوږلنۍ تر څنګ د هنر مالګه هم لري او د استاد حبیبی په وینا اکبر د مینې د دنیا ډېر نازک حالونه او احساسات تصویر کړي دي، د اکبر د دېوان دغو لاس ته راغلو پاڼو کې د پښتو دوه غزلونه هم شته، غزل د شرقي شاعرۍ تر ټول غوره منلی شعري ډول دی چې د اکبر تر غزلو دمخه مور په پښتو ادبیاتو کې بل غزل نه وینو. سملاسي که چېرې مور په پښتو ادب کې د لیکل شوي غزل تاریخ لیکو نو اړ یو چې پیل یې د اکبر زمیند اوري له غزلو وکړو.

د اکبر غزل په ټول پوره او د شرقي غزل کره وړه لري د اکبر یوه غزله پنځه او بله یې اووه بیتیزه ده، د شرقي شاعرۍ شعر پوهان عقیده لري چې د زیاترو شرقي ژبو د لومړنیو غزلو بیتونه لږ وو، او

تر اوو بیتونو یې تجاوز نه کاوه، (د پښتو غزل) د کتاب مولف
پروفیسر افضل رضا په قول د اکبر د غزلو ژبه خوږه او خیالات یې
ژور دي. د اکبر له دوو لاس ته راغلو غزلو څخه یوه دلته راخلو:

د خپل ځان له حیرانۍ څه ویل کړم
د عشق ویر به تل په خپله پتول کړم
ما مدام لکه بورا په گلو گشت کړم
اوس به ځم په سرتور سرفراق د گل کړم
د غماز لرمون به زه په لمبه کېږم
ځنې هېر به دیار بزم گل او مل کړم
زما دیار د مینې اور په زړه کې بل دی
زه به سر او مال بنسندم دید به حاصل کړم
د بېلتون له ویره ژاړم او بڼکې وینې
زه اکبر د خپل اشناد سر بنسندل کړم

د پورتنی غزل هندسي فورم په دې ډول دی،
a (قافیه) = (ردیف) دی

=a _____

=a _____

_____

=a _____

_____

=a _____

_____

=a _____

_____

=a _____

په پورته غزل کې (ویل، پتول، گل، مل، حاصل، باندل) د قافیې کلیمې او (کرم کرم) ردیف دی، د هرې مسرې د څپو شمېر یې (دولس دولس) څپې دی، تراکبر زمیند اوري وروسته پښتو غزل د روښانیانو او خوشال بابا په عصر کې ډېره وده وکړه، او په معاصر دوران کې حمزه بابا او نورو شاعرانو هغه ته نوره وده هم ورکړه، او اوس پښتو کې غزل هغه شعري فورم دی چې څوک فکر نه کوي، له عربي څخه راغلی شعر فورم به وي، غزل د پښتو په لمن کې دومره وده وکړه چې په عربي کې هم دوره زیات ځلېدلې نه دی. هر پښتون شاعر چې شعریکي لومړۍ تجربه د غزل په فورم کې تر سره کوي، غزل په حقیقت کې پښتو کې ځوان شوی دی:

ستا په اننگو کې د حمزه د وینو سره دي
ته شوې د پښتو غزله ځوان زه دې بابا کرم.

په تذکره الاولیا کې د لرغونتوب نښې

تذکره الاولیا د پښتو لیکوال (سلیمان ماکو) اثر دی. په خپله سلیمان د بارک خان صابزي زوی دی چې د کندهار په ارغستان کې یې ژوند کاوه. د سلیمان ماکو له خپله قوله ((په سن دوولس شپږ سوه د هجري تللی وم او د پښتنخوا په راغو او کلیو ګرځېدم او مراقد د اولیا او اصلینو مې پلټل او په هر لوري مې کاملان موندل او د دوی په خدمت کې خاکپای وم او هر کله په سلام ورته ولاړ.

چې له دې سفره په کور کې کښېنستم او تناکې مې وچاودلې د پښو، بیا پاڅېدم او له څښتنه مې مرستون شوم چې احوال د هغو کاملانو وکارم او دوی چې هغه ویناوې پاته کړي او پښتانه به لولي اوس.))

د سلیمان ماکو له پورته وینا څخه ښکاري چې ده په (۲۱۲ هـ. ق) کې د تذکره الاولیا د لیکلو تکل کړی دی او کېدی شي د څو کلونو په بهیر کې دی خپل دې مرام او هدف ته رسېدلی وي. خود تذکره الاولیا ټول متن په لاس کې نه شته یوازې څلور پاڼې چې (۷) ډک مخونه کېږي لوی استاد پوهاند علامه حبیبی تر (۱۳۱۹) کال دمخه په کندهار کې موندلي او د استاد حبیبی له خوا پر تذکره

الاوليا باندي د هر اړخيزې شننې، تحليل، تجزيې او تعليقاتو له مخې ويلی شو، چې تذکرة الاوليا په پښتو نشر کې لومړنۍ لاسته راغلي تذکره ده، البته تردې دمخه د هاشم سرواني (د سالو وړمه) نوم هم په تحقيقي ليکنو کې راغلی، خو خپله ددې اثر تراوسه کومه نسخه ترلاسه شوې نه ده، نو په دې ډول تذکرة الاوليا د پښتو ادبياتو د نثر او نظم او په تېره بيا د نثر ډېره پخوانۍ تذکره ده.

مور چې کله په تذکرة الاوليا کې د لرغونتوب نښې گورو، تر هر څه لومړی په خپله همدا ((تذکرة الاوليا)) لرغونې ده. ځکه که تردې دمخه موبله تذکره په لاس کې لرلای نو بيا به هغه لرغونې وه. خو اوس چې نه شته دا تر ټولو لرغونې گڼل کېږي. په خپله بيا په تذکرة الاوليا کې د ((لرغونتوب)) د هغه وخت همخنگو ژبو او ادبياتو سره گډ خصوصیتونه، د گاونډيو ژبو تاثيرات او نور مشابهتونه هم شته. په تذکرة الاوليا کې داسې متن او د شعرونو داسې بېلگې هم شته چې د نورو ژبو او ادبياتو له تاثيراتو خوندي پاتې او همدارنگه د پښتو ژبې د ځينو لرغونو ژبنيو جوړښتونو نښې نښانې په کې زياتې دي. دلته په لنډيز سره ددې تاثيراتو، جلاوالي او لرغونتيا ته اشاره کوو.

۱- د عربي ژبې تاثيرات: عربي د دين او مذهب ژبه وه طبعاً هغه ديني او شرعي اصطلاحات او مفاهيم چې په عربي ژبه کې موجود وو، دري او پښتو ته هم په هغه بڼه راتلل، معادل لغتونه او ترجمه

بې تر ډېره حده هغه وخت ممکنه نه وه او آن اوس هم امکان نه لري. په خپله د سلیمان ماکو له خوا چې په پیل کې کومه سریزه راغلي په هغه کې یو زیات شمېر عربي لغتونه راغلي دي، لکه ((حمد، محمد مصطفیٰ (ص)، کونین، رحمت، ثقلین، ال، اما بعد، غریب، هجري، خدمت، کامل، سلام، سفر، احوال)) او نور په خپله د تذکره الاولیا اصطلاح هم عربي ده. له دې تاثیراتو څخه بنسټګاري چې عربي ژبې دا وخت خپل خاص مذهبي، علمي او درباري تاثیرات درلودل، نه یوازې پښتو، بلکې فارسي لا ډېره د عربي تر اغېزې لاندې وه. په غزنوي دوره کې چې د فارسي نثر متن مطالعه شي او آن تر هغه دمخه دورې عینې تاثیرات لیدل کېږي. نو دلته سپری ویلی شي چې پښتو ژبه او خپله شخصاً د سلیمان ماکو خپل نثر د هغه وخت د عربي ژبې خپل خپل تاثیرات زغملي وو.

۲- د فارسي ژبې اغېزې: د عربي ژبې تر څنګ د فارسي ژبې او د نثر لیکنې لرغونې تاثیرات هم څه ناڅه د سلیمان ماکو په نثر کې شته، له دې څخه دا بنسټګاري چې سلیمان ماکو هغه وخت د پښتو د مروجو ادبیاتو د مطالعې تر څنګ د فارسي ژبې او ادب مطالعه هم لرله. د فارسي ژبې نثر د سلیمان ماکو تر نثر ډېرې دوه سوه کاله دمخه یو ښه شانداره مرحله تېره کړې وه، دا داسې یوه مرحله وه چې فارسي نثر په کې ډېر روان، سلیس او خوندور دی او له هر فاعل سره یو فعل، لنډې او مختصرې جملې لري چې دا کار د پښتو له عامې

محاوري سره ډېر اړخ لگوي. فارسي نثرياد مغلو په دوره کې
تصنعي، تکلفي او مغلقي شو او هغه پخوانی خوند او رنگ يې
بايلود.

د سليمان ماکو تر نثرو وروسته پښتو نثر د پيرروښان او اخوند
دروېزه په وخت کې چې يو د مغلو مخالف او بل يې موافق و، بې
خونده، پيکه او پېچلې شو او د نورو ژبو لکه عربي او فارسي تر
زيات اغېزو لاندې راغی. د سليمان په نثر کې لاندې فارسي کلمې تر
سترگو کېږي.

درخواست، سپاس، خاکپای، خدای، مهربان، روزگار، بزرگ،
بادار او ځينې نورې.

د لغتونو تر څنگ په تذکرة الاوليا کې داسې گرامري جوړښتونه
شته چې د فارسي ژبې له ژبني جوړښت سره يوشان ښکاري، دا خبره
له باوره ډېره لرې نه ده چې سليمان کېدی شي د ديني او ادبي زده کړو
له لارې د فارسي ژبې تاثيرات زغملې وي او يا هم کېدی شي د هغه
وخت د پښتو ليکنې ژبې همدا جوړښت درلود. د سليمان ماکو د نثر
ځانگړتيا په دې کې ده چې لکه د فارسي ژبې د گرامري جوړښتونو له
امله فعل تر فاعل دمخه راځي، يا مضاف تر مضاف اليه دمخه
راوړي، لکهه ((مراقد اوليا او واصلينو مې پلټل)).

که په فارسي کې وويل شي ((مراقده اوليا و واصلين را ميپاليدم...)) نو د فارسي ژبې له گرامر سره اړخ لگوي، خو د پښتو اصلي گرامر يا عادي محاوره داده چې نوم فاعل يا هم مضاف اليه اول راځي بيا يې متعلقات فعل يا هم مضاف. د پښتو د گرامر په تېره بيا د اوسني شکل له مخې بايد دا جمله داسې وای.

(د اولياوو او واصلينو مراقده مي پلټل).

او تناکې مې وچاودلې د پښو = د پښو تناکې مې وچاودلې
زه غريب خاورې سلیمان زوی = زه غريب خاورې سلیمان د بارک
خان ماکو سايزي زوی

او هرکله به ويل وروړ ته = او هرکله به يې خپل وروړ ته ويل
او داسې نورې جملې چې فعلي حالت تر فاعلي حالت دمخه واقع
شوی دی، خو د پښتو اوسني گرامر جوړښت داسې دی چې اول
فاعل بيا مفعول يا اول مبتدا او بيا خبر راځي.

پر دې تاثيراتو سربېره چې دا هم تذکرة الاوليا لرغونتيا بڼي په
خپله د تذکرة الاوليا نثر دومره ساده، خوږ او په ساده روانه پښتو
ليکل شوی دی چې د مانا ابهام په کې هېڅ مطرح نه دی، نثر تکلفي
او تصنعی نه دی او بېچلتيا نه لري. د روښانيانو او راوړوسته حتی
په معاصره پښتو نثر کې موږ د نثر دواړه بېلگې لرو، هم ساده، روان
او خوږ او هم پېچلي، تکلفي او تصنعی نثر.

په دې ډول که موږ د سلیمان ماکو نثر د لرغونتیا له مخې ارزوو، نو په هغه کې د لرغونتیا خو غټې نښې گورو.

یو دا چې گرامري جوړښت یې د پښتو له معاصر گرامري جوړښت او د پښتو معاصرې محاورې له ژبې سره پوره تطابق نه کوي. یانې مبتدا او خبر فاعل او فعل یې سره وړاندې وروسته دي، لکه مخکې مو چې ورته اشاره وکړه. دویم دا چې په خپله د سلیمان ماکو په نثر کې ځینې داسې سوچه پښتو کلمې شته چې د هغو اکثره اوس هم د استعمال وړ دي، خو ځینې داسې سوچه کلمې شته چې اوس د وخت په تېرېدو سره متروکې شوي او یا په هغه بڼه نه استعمالېږي، یانې چې ځینې اوس نه استعمالېږي او ځینې یې اوس هم په هغه شکل کارول کېږي. لکه استازی، روبران، پایرم، راغو، کلی، پلټل، لوری، موندل، تناکې، چاودل، پاڅېدل، څښتن، کارم، پېژندگلو، ډېره، کاله او داسې نور چې اوس هم په همدې شکل او مانا کارول کېږي.

خو داسې کلمې هم شته چې اوس یا متروکې شوي او یا یې بڼه اوښتي ده لکه.

گهون = شمېره، دښنه = دښمن، مرستون = مرسته غوښتونکی، ملا = مل، ملگری، جوبله = جنگ، ایواد = هېواد، کتارو = چرو تورو.

په تذکره الاولیا کې د سلیمان ماکو په خپل نثر کې پر سوچه لغتونو سربېره د اکثره شاعرانو شعرونه له خو گوټو پر شمار کلمو څخه پرته نور ټول په نږه پښتو لیکل شوي دي، لکه، د بېټ نیکه حمد

چې ټولې کلمې يې پښتو دي، يا هم د ملکيار بابا پارکي چې يوازې د ((غازي)) کلمه په کې عربي ده.

د شيخ اسماعيل په شعر کې يوازې د ((ابليس)) کلمه عربي ده او د قطب الدين بختيار شعر خو ټول له پښتو کلمو جوړ دی.

همدا شعر د تذکرة الاوليا د لرغونتيا د يوې بېلگې په توگه په بشپړ ډول را نقلوم:

ویرمې زړه سوری سوری کړي راته وگوره ملوکي

په بېلتون کې دې وباسم له خوږمنه زړگي کوکي

راته وگوره ملوکي

راته وگوره ملوکي

د بېلتون اورونه بل دي هرگړی مې زړگي سوخي

لېونی یمه د مینې سوخم زه لکه پېلوخي

راته وگوره ملوکي

راته وگوره ملوکي

غوړولی دې اور بل دی اور زما په زړگي بل دی

زه بختيار خاوري ايرې سوم په اور سوی مې گوگل دی

راته وگوره ملوکي

راته وگوره ملوکي

((خانخاني بنامار))

د هر چا په خپل خان کې

((خانخاني بنامار)) د مرحوم استاد سيد بهاوالدين مجروح يو خورا مهم ادبي او فلسفي اثر دی، چې د پښتو نظم په چوکاټ کې يې ترتيب کړی دی. په دې اثر کې د انسان ذاتي او نفسي غوښتنې تحليل او خپرل شوي دي. د کتاب له گڼو هدفونو څخه يو مهم هدف دا دی چې که انسان خپل نفس په خپله کنټرول نه کړي، نو د نفس له دې چينجې څخه لوی بنامار جوړېږي او په خپله د انسان له ژوندانه څخه راچاپېرېږي او هغه تباه کوي. دا اثر په (۱۸۸) مخونو کې چاپ شوی او يو اوږد منظوم داستان دی، خوزه يې دلته په ډېر لنډيز سره شکلي او محتوايي نچور وړاندې کوم:

په پيل کې د يوه عالم د خولې کيسه راخلي چې د يو ورک سمندر غاړې ته ناست دی شبه او ورځ د جهان رمزونه او رازونه لټوي، عالم يوه ورځ وايي:

((تر کوم وخته چې دا ځمکه او اسمان وي - تل د هر انسان دوزخ به بل انسان وي.))

دی وایی:

د صحرا له طوفانو مې بېره نه وه

نه تشویش د سمندر لویو څپو نه

ډار بدم زه،

د خپل زړه په ژور تل کې

له بناماره.

دی د هغه بنار بناریانو ته حیران دی چې بنامار پرې واکمن دی او
دوی یې پر ضد نه پاڅېږي. په لومړي څرخ کې بیا د تور بنامار کیسه
ده چې څنگه د مرگ پر لوري ځي او د لاروي له خولې د هغه بنار کیسه
راځي چې ټول بناریان یې رنځوران دي. دا لاروی د بنار کیسه داسې
پیلوي:

لاروی د نیمو شپو وم

هلته ناست د سمخې خولې ته

هک حیران وم

نږدې هلته

بنکار بده ږنگ د پوالونه

کنډوالې وې د کوم زور لرغوني بنار

لاروی په دې پړاو کې د ښار خلکو ته خپله تېره ماضي وریادوي،
هغه وخت چې ښامار پر دې ښار واکمن نه و او دلته پسرلي د نوبهار
الهه واکمنه وه او د خلکو ترمنځ مینه او محبت و، چا غلامی نه
پېژنده، خو کله چې د جهان د لوی فاتح واکمني پیل شوه هر څه په غم
بدل شول، لوی فاتح خلکو ته داسې خطاب ورکړ:

((تاسو وایاست زه به څوک یم !

درست نړۍ کې پهلوان یم،

لوی فاتح د ټول جنگونو د جهان یم

له دې وروسته ستاسې ښار زما تابع دی

تاسې ټول د قهرمان تر فرمان لاندې

که هر څوک زما فرمان ته غاړه نه ږدي

نو سزا به یې په دې دم او په هر دم

هم په دې نېزه وژل وي، څیرول وي

دې سره نو د ښار خلک د قهرمان تابع شول، د هغه ستاینې به یې

کولې، معبد یې جوړ شو او خلکو به یې پرستش کاوه.

خو لاروي به خلکو ته دا پیغام رسوه:

رهبانانو راشئ واورئ دا بیان

له رمزونو نه خبر شئ پټ پنهان

زمامدار زموږ لېوه دی

لکه وینو ته چې تېری وي د غرو رغو لېوان

زړه یې کلک لکه تور کانی د بیابان لکه سندان...

د بنامار پر ضد د لاروي پیغامونه ورو ورو د ښار خلکو کې
خورېدل، لاروی به چا لېونی او چا مجنون باله خو ورو ورو د بنامار
په زړه کې وېره پیدا شوه، هسې نه چې دې لاروي کې څه فساد نه وي.

نو لاروی (مجنون) او د نوبهار الهه (لیلی) چې د بنامار تر راتګ
دمخه د ښار واکمنه وه، خپل دربار ته راغواړي او پوښتنې ترې کوي.
لومړی لاروی یا مسافر ته مخ را اړوي او په ترڅه او ازورته وایي:

((ای پردېسه مسافره!

چې د بل پردي هېواده یې راغلی

په دې ښار کې او سپدلی

موږه پناه تاته درکړې

زه خو اورم چې ته خلک رابلی تل،

چې د خپل پلرو نیکونو معبد پرېږدي

پخوانی دود رواجونه کړي همه تر پښو لاندې

د زړو خپلو پخوانيو عقايدو نه لاس واخلي
او ددې گدايي گړې نا اشنا پېغلې پرستش ته غاړه کېږدي
دا رښتيا ده؟))

لاروی ورته ځواب ورکوي:

((ای د کل جهان باداره فرمانداره

ستا معبد خو نوی نو بنا دی

نه بې کلک نه بې پاخه دي دېوالونه

نه ژور نه مستحکمه تهدابونه

ددې سیمې رښتینۍ اصلي واکداره

رب النوعه د بهار وه، الهه د عشق او مینې،

په دې ځای کې مېشته خلکو،

د هغې ښکلې دلدارې پرستش کړو

هر هر لوري، هرې خواته هر هر ځای خو

د هغې د قدم ځای و.))

لاروی خپلو خبرو ته دوام ورکوي او وايي چې دا پېغله (لیلی)

همغه الهه ده. لاروی واکمن ته وايي چې ستا په زړه کې واهمه ده او د

ښار خلک که ستا له دې واهمې څخه خبر شي، نو ستا اطاعت او

عبادت نه کوي، واکمن په زړه کې ډېر وار خطا کېږي خو لیلی او
مجنون (پېغلی او لاروي) ته ځکه څه نه وایي چې په ښار کې شور
ماشور جوړ نه شي، نو د ستر واکدار په زړه کې نور هم وهم او ترس
زیاتېږي. دا داسې وخت دی چې د ښار په خلکو کې د لاروي پیغامونه
نور هم قوي شوي او د واکدارو هم نور هم زیات شوی. په همدې وخت
کې یوه زړه بوډی چې د تورو لوگیو جامې یې اغوستې وې د ستر
واکدار مانۍ ته ورننوزي. د بوډۍ کیسه داسې ده:

فقط یوه ورځ، چې ماښام شو توره خړه،

را پیدا شوه له کوم ځایه،

را راوانه پټه پټه غلې غلې،

یوه ناشنا زړه بوډی. وه.

د ښار لویې دروازې ته ودرېدل.

خپره بده هم مرموزه،

هیولا وه بد منظرې

تور کمیس توريې پرتوگ توريې زړوکی د لوگی و

د ښار لویه دروازه شوله برسېره په خپل سر له خپله ځانه

بوډی ننوته ښار ته

د هغې لویې مانۍ په لورې لاره

خو ناشنا شانتنه بوډی، وه
بې له دې نه چې قدم پر ځمکه کېږدي
د بنايسته زينو نه وختله پورته
بې له دې نه چې کوم مکث يا توقف کړي
د مرمرو جگو ستنو نه شوه تېره
د بنايسته ځلانده قصر دروازي ته ودرېدل
دې بوډی، بيا،
نه زنجير د دروازي وشرنگولو نه يې وروټکولو،
ور برسېره په خپل سر شو
بوډی، لاره شوه په قصر کې دننه
دا بوډی، خو لاروي سره اشنا وه، لاروي بڼه پېژندله.
لاروی بڼه پوهېدلو چې بوډی، ولې راغلي
او دا اوس په هغه قصر کې دننه
د بوډی، او د واکدار په منځ کې څه خبرې کېږي
څه موده لا تېره نه وه،
چې راووتل دوی دواړه،

د مایی له کنډوالو نه، د لوی ښار له خرابو نه،
بوډی مخکې قهرمان تر شا روان و
لاړل لاړل کومې خواته نامعلومه...

####

دا هغه مهال دی چې نور پر ښار د واکدار واکمني پایته رسېږي او
ښار ته بېرته د نوبهار الهه راگرځي او د ژوند څرخ تاوېږي. نوره کیسه
داسې ده:

مجنون پاتې حال و یجاری هلته ناست و

د خپل ښار په کنډواله کې

د عالم په تماشه و

د زمان دفتر برسېره ورته پروت و،

له اغازه تر انجامه،

د عالم صفحه یې مخې ته خپره و،

له ذرې تر کھشکانه

هم ماضي او مستقبل غاړه غړی وو،

د هغه حال په شپه کې

شپې او ورځې تېرېدلې،

بیا راتلل میاشتی کلونه،

یو پر بل پسې پیهمه.

هم فصلونه، موسمونہ را راوان بپرتہ روان وو.

####

ترخو شپه یوه د شپو وه،

لاروی په کونج کې ناست و،

د افق تورې لمنې ته یې کتلې

یو ناخاپه ورنسکاره شوې، هلته دورې،

ریناگانې زیاتې، زیاتې، په تورتم کې ځلېدلې

دی را پاخېده له ځایه، په رینا پسې روان شو

ټوله شپه یې مزل وکړ

چې سبا شو سپین سبا شو،

لاروی د یو سیند غاړې ته نږدې شو

سیند اوارډک بهېدلو

د سیند غاړې وې ابادې

چمنونه شنه پراته وو، سره گلونه غوړېدلې

بنکلی مېنې رنګارنګه په کې هر طرف ولاړې

باغ او بن کي د مرغانو شور ماشور و
پېغلې نجونه بنکلې بنکلې
بنه حلمي بنايسته خوانان وو،
خيني خيني د خپل بنا په ابادۍ بوخت،
خيني نور بيا،
د بنايسته پېغلو سره ناست په راز او نیاز وو،
محبت و صفایي وه، بنکلول وو زغلول وو،
مرکي وي مشوري وي
ماشومان د سيند په غاړه لوبېدل ټول،
شور ماشور و غلغلي وي
او بيا هغه ناشنا پېغله
زور کميس خيري گرېوانه،
گرخېدله خرامانه،
شين کميس نري شفاف يې و په تن کې نوي نوي
د وحشي گلونو تاج يې پاس په سر پروت
د بهار وږمې په شانې الوتله

د د نبتونو غرخنی ورته راتللي،
لاروي د نيمو شپو چې دا حال وليد،
بې اختياره په خندا شو
خکه پوه شو،
چې له سره بيا شروع شو، يو ځل بيا بيا،
زور داستان د قهرمان ستر پهلوان ستر،
او د بنکلي رب النوعي الهې د عشق او مينې
يو ځل بيا له سره پيل شوه،
افسانه لويه اوږده د تور بنا مار مار.

تاریخ مرصع او خو نومیالی پښتنې بیبیاڼې

تاریخ مرصع په پښتو کې هغه مهم تاریخي کتاب دی چې بېلابېل تاریخي، سیاسي ټولنیز، ادبي، دیني او نور بشري مسایل په کې خپرل شوي دي.

دا کتاب د پښتنو د نومیالی مشر، ملي اتل او ستر لیکوال خوشال خان خټک د لمسي (افضل خان خټک) تالیف دی، چې په (۱۱۳۲) هـ. ق کې بشپړ شوی دی.

په تاریخ مرصع کې د نورو سیاسي، اجتماعي او فرهنگي شخصیتونو ترڅنګه ځینې پښتنې مېرمنې او بیبیاڼې هم معرفي شوي دي چې د ځینو یې په ځنګزني توګه یادونه شوې او د ځینو یې د نورو شخصیتونو د یادونې ترڅنګ نوم اخیستل شوی دی.

په تاریخ مرصع کې د ښځو د معرفي اهمیت په دې کې دی چې دا ثابتوي چې لیکوال په دقت سره د مهمو شخصیتونو ثبت او معرفي ته متوجه شوی او هغه یې له بېلابېلو منابعو (ماخذونو) څخه چاڼ کړي، خپل معلومات یې هم ورسره یوځای کړي او بیا یې په خپل تاریخي اثر کې خوندي کړي دي. په تاریخ مرصع کې هغه ښځې د یوې ځانګړې ضمیمې په توګه معرفي شوي چې عابدې او پرهېزګارې ښځې وې او ټول ژوند یې د خدای عبادت ته وقف کړی و، دا ((د برخو مېرمنې پښتنې بیبیاڼې)) تر عنوان لاندې معرفي شوي دي چې ټولې پنځه عابدې او متقي ښځې په دې برخه کې معرفي شوي دي چې دلته یې په ترتیب سره درېپېژنو:

۱- عصمت پناه بي بي:

دا يوه عابده، پرهېزگاره او دينداره ښځه، په يوه پرهېزگاره کورنۍ کې زېږېدلې وه. دې بي بي ټوله ورځ په روژه او شپه په عبادت تېروله، په تاريخ مرصع کې ددې په باب وايي:

((عصمت پناه بي بي دويه لورد شيخ سليمان د انا خور د شيخ ملهي قتال، په عبادت رياضت او مجاهدت کې يې ډېر لوی شان درله او د ورځې به روژه په خوله او د شپې به په لمانځه ولاړه وه. او دعا به يې قبلېده د ښو بدو په باب به يې چې هر څه په ژبه تېر شول په درنگ ساعت کې به ښکاره شول او چېرې به په عکس نه شول، عجيبه کرامتونه ترې ظاهر شوي دي.))

۲- بي بي راسته:

دا هم يوه دينداره او پرهېزگاره ښځه وه، د خدای په مينه کې ډوبه وه، دعا به يې قبلېده، تاريخ مرصع ددې بي بي د تعارف تفصيل داسې راکوي: ((ذکر د عفت دستگاه بي بي راستي چې د خواجه يحيي له نمسو او د خواجه ويس سرواني کورودانه وه، د وينا مېرمن او له ځانه ورکه وه او هر وخت ((د خدای په مينه کې)) لېونۍ او ډوبه وه. او اکثر به پرې حال غالب و او د دنيا په معاملو يې هېڅکله وتنه نه وه. خواجه ويس له دې قبله چې د هغې احوال ترې بيل و درينسم، پلوريو له يوه جينۍ وکړله او له (عام) وگړي او هم له بي بي يې دا خبره پته درله. تردې چې اخر پس له څه مودې جوته شوه. خود بي بي

په اطوارو کې یو بکس خفگان هم پیدا نه شو.)) تاریخ مرصع دغه راز ددې مېرمنې د کراماتو نورې کیسې هم رانقل کړي دي.

۳- بي بي شيغزادي:

دا هم یو عابده، دینداره او پرهېزگاره مېرمن وه چې ټوله توجه یې د خدای عبادت ته وه او بس.

تاریخ مرصع ددې عابدې بي بي په تعارف کې وايي: ((دا هم د خواجه یحیی کبیر له نسه او د میان ترمان و له میان د داسیداني په نکاح وه. ډېره رسېدلې عبادت گزاره او روژه داره وه او د دنیا په معاملو یې وتننه نه وه. څښتن یې ډېره نمانځنه کړه او چې په هغې حال ډېر غلبه شو. نومیان ترمان بله ارتینه وکړه او له بي بي یې پتوله یوه ورځ میان ترمان د بي بي په خدمت کې ناست و، ورته یې وویل چې ترمانه زه دې ناست وینم ودره. میان ترمان یې له خدمته پاڅېد او پلار میان دودالره تللی له بي بي ځي خفگان او گیله وکړله چې دا شان ناڅاپه وینا یې راو کړله. میان دودالره وپوښتلو چې ترمانه گوندې بله ارتینه دې کړې ده. ودوې ویل هو، وې ویل ښه ونه شول ډېر بد دې وکړل چې بي بي د رضا دې هسې چار وکړه. خو ورځې پس ترمان هسې ناروغه شو چې د مرگ خواست یې وکړو. دغه خبر یې پلار دودا ته ښکاره کړه او د مرگ خواست یې وکړو. هغه ورو وویل چې ترمانه له خدایه مې غوښتي دي چې سره د ایمانه گورت لار شې. د پلار له خدمته د بي بي په ملازمت راغی او هغې ته یې هم وویل چې په حقله یې دعا وکړې چې خاتمه یې په خیر شي. وې فرمایل چې خدای تعالی به دې ایمان روزي کړي خو ورځې پس میان ترمان په حق ورسېد.))

۴- بي بي صورت:

د پښتنو بيبيانو په لې کې بي بي صورت هم يوه ډېره نامداره عابده او پرهېزگاره ښځه وه چې دنيا يې ترکه کړې وه او ټول ژوند يې د خدای درضا لپاره عبادت ته وقف کړی و.

افضل خان خټک په تاريخ مرصع کې د دې بي بي په باب داسې وايي: ((ذکر د دوران د هغې صالحې او د زمانې د ساجدې بي بي صورت لور د ملک بستان کا کر نیکه د میان هیبت خان چې د دغه تاريخ د ليکنې باعث دی. هرکله چې بي بي صاحبې د پوهې عمر ته ورسېده، نو قران او د فقهي څو کتابونه يې ولوستل او د شرعي مسلو په علم کې يې هغه وخت مثال نه و. د هغه وخت ارتينو به ټولې مسلې هم له هغې پوښتلې. اکثر خپل خپلوان به يې د غوښتنو په نيت راتلل. خو هرکله چې والدې شريفې به يې وليدل چې په تلاوت او خپل شغل مشغوله ده، نو دې خبرو ته يې پام نه کړو او خپله لور يې د چا په نامه نه کوله.

دا بي بي دومره د خدای په عبادت بوخته وه چې ترپايه يې چا سره واده ونه کړ او ټول ژوند يې د خدای پر عبادت تېر کړ. دا ښځه دومره عابده او په خپل نفس حاکمه وه چې د پلار په ميراث کې پاتې ټولې پيسې او پانگه بېسو او مسکينو خلکو ته ورکړه او ځانته يې هېڅ هم پرېښودل.

۵- بي بي معذوبه موله:

دا بي بي هم يوه عابده، پرهېزگاره او خدای په مينه مسته بي بي وه، هره خبره او عمل به يې د عرفان او حقيقت په لاره برابره وه.

تاریخ مرصع کي یادونه راغلي ده.

((ذکر د عفت آیات معذوبې مولهې: چې د عرض اشیاني اکبر پاچا د پاچهۍ په زمانه کې د کیتهل د پرگنې له کلیو په یوه کې نسکاره شوه او تل به مجذوبه او مولهه (شیفته، او عاشقه) او لېونی او بې خوده او بې شعوره وه. هر کله چې به د رحمت باران ورېدلو خپلې سترگې به یې اسمان ته وازې نیولې او تر څلورو پینځو ورځو به حیرانه بې خوده ولاړه وه او باڼه به یې نه خوځول. او له بارانه، باده او تندر به هېڅکله نه رنځېده او بیا به چې په خپل ورومي حال راغله هم همغسې مستانه به گرځېدله او هره خبره به یې چې کړه عین له عرفانه او حقیقته به وه.))

دا و په تاریخ مرصع کې د ځینو پښتنو بیبیانو یادونه چې مور د لته په لنډیز سره معرفي کړې.

د خوشال په يو غزل کې اخلاقي پندونه

لکه څنگه چې ټولو ته څرگنده ده خوشال بابا يو هر اړخيز شخصيت دی، داسې يو شخص دی چې د بغاوت په وخت بغاوت کوي، د جنگ په وخت کې جنگ، د عبادت په وخت کې عبادت، د بزم په وخت کې بزم، د رزم په وخت کې رزم، د بنکار په وخت کې بنکار او د پيکار په وخت کې پيکار. طبيب، شاعر، بنکاري، پوځي، قومي، ملي، اخلاقي، روحاني لنډه دا چې يو جامع شخصيت و.

د بابا د شخصيت په هر اړخ چې څوک څېړنه پيل کړي نو دا شخصيت دومره وړانگې لري چې که بل خوشال نه شته يوازې همدا خوشال دی، خو چې بل اړخ ته متوجه شي نو بيا خو فکر کوي چې دا خو بل خوشال دی. کله چې د بابا منظوم او منشور اثار او دهغه د ژوند تاريخي سير گورو، نو له بابا څخه موږ ته د پريزيات او گڼ شمېر نصيحتونه، پندونه او اخلاقي لارښوونې پاتې دي.

که چېرې څوک د خوشال بابا اخلاقي پندونه او نصيحتونه تعقيب کړي او هغه بيا پر ځان عملي کړي، نو پوره يقين دی چې يو بشپړ روحاني او اخلاقي شخصيت به ورڅخه جوړ شي.

د بابا په کلام کې د گڼو پندونو او نصیحتونو له جملې څخه به یو
غزل د بېلگې په توگه چې له غوره اخلاقي مرغلرو څخه ملامال دی
راواخلو.

ددې غزل مطلع ده:

ښه سړی د چا په بدو نظر نه کا

که څوک بد ورسره کاندې دی به ښه کا

دا غزل په یو اخلاقي ایډیال پیلېږي، ښه سړیتوب اسانه کار نه
دی، خوشال ورته په خپل دستار نامه کې شل هنرونه او شل خصلتونه
ټاکلي دي. دلته هم ده د ښه سړیتوب لپاره څو معیارونه ټاکلي دي.

یو دا چې ښه سړی چاته په بد نظر نه گوري زړه کې صاف وي او
دویمه خبره دا ده چې که څوک ښه سړی سره بد هم وکړي، نو دی یې
بېرته په بدو غچ نه اخلي، بلکې ښه سړی هغه دی چې د بدو په مقابل
کې ښه وکړي، دا نو ډېر لوړ اخلاقي معیار دی.

خوشال بابا دا لوړ اخلاقي معیار یوې ثمر لرونکې ونې سره تشبه
کوي او وایي هغه ونه چې مېوه لري هر څوک یې په کانیو ولي، خو هغه
ونه پر خپل حای ولاړه وي او پر چا گوزار نه کوي، بلکې مېوه
ورکوي.

په بارداره ونه تل ورپرې کاني

ورته گوره چې بارداره ونه څه کا

په همدې خاطر خوشال بابا خلکو ته د اخلاقو او زغم توصيه کوي، که څه هم دا يو مشکل کار دی.

خوشال بابا وايي چې دا دنيا خو تېرېدونکې ده، بايد ده دي چې غوسه، کينه او نورې دعوي ټولې پرېږدو، که سړی مرگ ته متوجه شي، نو واقعاً به کينې خوشې کړي.

د جهان کينې غوسې واړه تر شا کا

که سړی په وخت د قهر مرگ تر زړه کا

خوشال بابا انسان له ځان خوبسونې، ځان بسودنې، ځانپالنې او خودبينۍ څخه جهان خوبسونې ته رابولي او وايي که څوک له ځانه رابېل شي او د جهان په فکر کې شي نو بيا به د جهان ننداره وکړي.

خوشال بابا ددې خبرې د اثبات لپاره ((لېمه)) د مثال په توگه راوړي چې هغه ځان ته نه گوري نو ځکه ټول جهان ورته بنسکاري، انسان هم بايد همدغه مثال خپل کړي.

دا په دا چې خودبينې ورڅخه نه شته

د جهان نندارې ځکه دوه لېمه کا

خوشال خان کینه او حسد د انسان د تباھی سببونه گڼي او
ارواپوهان هم دا خبره تائیدوي او وایي چې کینه او حسد انسان
وجود ته د زهرو په شان مضر او خطرناک دي، خوشال بابا وایي:

په کینه په حسد هېڅ د چا ونه شي

هر سړی چې حسد کاندې ځان اوبه کا

خوشال بابا وایي او پ ۷ دې خبره ټینګار هم کوي چې سړی باید
همپشه د بنو او نېکو خلکو نصیحت ته غور کېږدي او د بدو خلکو
پر خبرو عمل ونه کړي.

نصیحت د نېکو بڼه دی نه د بدو

کم بختان به بد فعلي د چا په خوله کا

خوشال بابا وایي چې خدای پاک شخص ته د بنو بدو اختیار
ورکړی دی، هر شخص د خپلو اعمالو مسول دی.

و سړي ته یې اختیار ورکړ هوښیاره

که په هره چار کې خدای واړه خپل کړه کا

خوشال بابا وایي چې د وخت قافلې تېرېږي، د هر چا خپل کار دی
چې له وخت څخه بڼه گټه پورته کوي او که نه، بڼه کارونه کوي که بد،
همدا عمل به یې د لارې مل وي.

ورخ او شپه په لار روانې قافلې دي

نېك و بد د قافلې په لارې تله كا

خوشال بابا وايي چې له دنيا څخه سفر يوازې دى، هر چا سره به يې خپل عمل ملگرى وي، بڼه عمل د لارې تر ټولو بڼه ملگرى دى او له خپل عمل پرته نور هېڅوك تاسو سره په لاره كې نه مل كېږي، نو بايد ده دي چې خپل عمل بڼه كړو.

يك تنها په لارې تلنه ده خوشاله

په داهسي لار څوك څه د لارې مله كا

دا و له اخلاقي پندونو ډك د خوشال بابا يو غزل، د خوشال بابا شاعري له داسې نورو پندونو او نصيحتونو ډكه ده چې كه څوك يې په دقت سره ولولي نو د اخلاقي جرئت، قوت او پاكي سبب به يې شي.

د خوشال په غزل کې بزم او رزم

خوشال بابا په پښتو کې د بزم او رزم یاد توري او قلم د خاوند شاعر په توګه مشهور دي، چې په اکثره شعرونو کې یې دا دوه عناصر ډېر ځلېدلي دي.

په پښتو کې نور داسې شاعران هم ډېر دي، چې یا یې په بزم کې شاعري کړې او یا هم په رزم کې او یا هم په دواړو کې. خو خوشال په دې برخه کې تر هر چا زیات کار کړی دی او تر بل هر شاعره زیات مطرح دی.

خوشال لومړنی شاعر و چې په زیاته کچه یې له عربي ژبې څخه راغلي شعري فورم (غزل) له پښتني چاپیریال سره غاړه غړی کړ، ده د غزل په خپل دودیز مفهوم د غزل (تغزلي) مانا اورنگ هم وساته او د پښتني چاپیریال ځانګړنې، رزم، ملتپالنه، مېلمه پالنه، غیرت او ننگ یې هم ورسره مل کړل.

په حقیقت کې همدا خوشال بابا و چې پښتو غزل ته یې د بزم ترڅنګ د رزم رنګ هم ورکړ. او په یو واحد شعري فورم کې یې دا دواړه عناصر په موازي ډول شامل او تضمین کړل.

له نورو شاعرانو سره د خوشال بابا تفاوت په دې کې دی چې اکثره شاعرانو د خپل یو واحد غزل زیاته برخه یا بزم یا هم رزم ته بېله کړي، خو د خوشال بابا ځانګړنه په دې کې ده چې ده د غزل بیت کې د رزم او بزم بېلابېل محتویات داسې سره اوډلي او منظم کړي چې سړي ته هم خوند ورکوي او هم نوی رنګ لري.

توره چې تېرېږي خو گزار لره کنه

زلفې چې ول ول شي خو خپل ياد لره كنه

پورتنی بیت د خوشال د یوه غزل مقفی بیت (مطلع) ده، ددې بیت لومړۍ مسره په (توره) پیل شوې او نوره زموږ په رزمي ادبیاتو او دود و دستور کې د غیرت، ننگ او همت سمبول دی.

توره نه یوازې د جنگ یوه فزیکي وسیله ده، بلکې هر څوک چې کوم ښه او ټولني ته گټور کار ترسره کړي، نو خلک وايي چې پلاني ((ښه توره)) وکړه، یا پلاني له پلاني سره ډېره ((توره)) وکړه یانې ښېگڼه یې ورسره وکړه. (زلفې) بیا د (تغزلي) مینې او عاطفې حالت لپاره راځي، چې د معشوقې د ښکلا یوه ښه گڼل کېږي.

خوشال خان دا دواړه مفاهیم په یوه واحد بیت کې سره یوځای کړي او بیا یې یو ځانگړی جلا مفهوم ورڅخه جوړ کړی دی، دغسې سره لري مفاهیمو یوځای کول تر خوشال دمخه په پښتو ادبیاتو کې نه لیدل کېږي، خوشال په خپل همدې غزل کې وایي:

وینې مې د زړه خورې، مگر نوڅه لره نه دی

زړه زما پیدا دی ستا خونخوار لره که نه

می شته چنگ ونې شته د خپل یار سره خوشاله

خپل بیاض په لاس کې څه گلزار لره که نه

په پورتنیو بیتونو کې هم د خوشال د رزم او بزم مفهوم نغښتی دی، د خوشال د رزم او بزم مفکوره د خوشال بابا ډېرو غزلو ته لاره کړې ده.

هغه عشق او توره لازم او ملزوم بولي او وایي چې توره هم د عشق په زور ترسره کېږي، یو څوک چې له کوم شي سره مینه ونه لري نو د

هغه د لاسته راوړلو لپاره تورې هم نه وهي او څوک چې له څه شي سره
مینه ولري د هغه لپاره تورې هم وهي او قرباني هم ورکوي.
خوشال خان وايي:

بدرگه که محبت راسره نه وای
یکتنها به په خونخوارو لارو تلل څوک
خوشال توره او سربندنه د مینې او عشق برکت بولي او پرته له
هغه توره او سربندنه ممکنه نه ده:

واړه عشق دی چې یې سر راته گیاه کړ
گنه زه په ځان مین د سربندل څوک
خوشال په عشق او مینه کې دومره سربندني او ځان تېرېدنې ته
حاضر دی چې ان که سړي لار هم شي له خپلې معشوقې به تېر نه
شي، دی دې ته هم حاضر دی چې آن د ژوند په بدل د معشوقې زړه
لاسته راوړي ځکه نو خپلې معشوقې ته وايي:

ته مې وزنه د قصاص اندېښنه مه کړه
د خپل مرگ په تور به ونیسم یو بل څوک
خوشال په عشق کې سرتېري یو حتمي شرط گڼي او وايي، هغه
څوک چې په عشق کې له سر سره لوبې ونه کړي، هغه وصال ته نه شي
رسېدلې او هغه څوک چې په دې لاره کې د سر قربانۍ ته حاضر نه وي
هغه په هېڅ حساب دی.

په پالنگ د معشوقې ورځي سرتېري
هر عاشق چې تر سر تېر نه وي هم هېڅ

خوشال خان په عشق کې ډېرې خبرې په توره فيصله کوي او دغه راز که معشوقه وغواړي دی د خپل سر تېغ ((غوڅونې)) ته هم حاضر دی، مقصد دا چې معشوقه یې خوشاله شي.

په درست جهان به وي یو زما غوندې رسوا بل
ورځم توره وکښلې چې مین اووم په تا بل
نن ماوته چا ووې چې آشنا غواړي خپل تېغ نه
د خدای لپاره کوم به له صابر وي آشنا ستا بل
خوشال په مینه کې خپلې معشوقې ته دومره وفاداره دی چې له
خپلې معشوقې پرته د بل چا عادي ستاینه هم نه شي اور بدلای،
خرنگه چې خوشال خپله یو توریالی او ننگیالی شخص و، نو په عشق
کې هم ځینو پوښتنو ته د تورې ځواب مناسب بولي.

چې ستا له زبیا مخه څوک بل مخ راته وستایي
یو هسې قهر راشي چې که غوڅ د هغه سر کړم
رښتیا خبره ښه ده راته غوږ باسه خوشاله
که تېر تر سرومال شوې زما ځانه خوله به درکړم
خوشال بابا په مینه کې دومره ژور نظر لري چې ان د قتل لپاره هم د
((عشق شریعت)) له نظره فتوا ورکوي او وایي چې د عشق په
شریعت کې سر بایلل، قصاص او دیت نه لري. او خپلې معشوقې ته
وایي چې زما له مرگه وېره مه کوه:

له مرگه مې څه غم کړې چې د عشق په شریعت کې
قاتل په شرعه خلاص دی له دیته له قصاصه
خوشال د پورتنۍ قربانۍ ترڅنګ بیا هم په خپله اراده دومره ولاړ
دی چې خپلې معشوقې ته خطاب کوي:

که لاس مې رقيبان په تېره توره سره پرې کا لمن به دې بيا هم زما له لاسه نه شي خلاصه

خوشال بابا د يوه خان، امير او زورور شخص په توگه په شاعري،
کې د رزم او بزم په برخه کې تل هغه خبره کړې چې دده د پخې ارادې او
لوړ همت بنکارندويي کوي. سره له دې چې مينه داسې يوشی دی چې
د پر زورور هم ورته تسليم شوي او هم زبون شوي خود خوشال د کلام
بنېگنه په دې کې ده چې دده هر کله له بزم سره رزم يو کړی، نو پښتني
عنعناتو ته يې دېره ترجيح ورکړې ده.

د خوشال په شان يو هوډمن شاعر په داسې يوه کلتوري ټولنه کې
چې د مينې لپاره يې چاپېريال دېر محدود او اغزن و، په څرگنده د
کلتور بنديزو، مذهبي دريځونو او نورو خنډونو پر وړاندې
ودرېږي، د رزم او بزم چغه پورته کوي.

د خوشال په يوه قصيده کې پښتني ننگ

د افغانانو ملي اتل او لوی شاعر خوشال بابا هغه لوی او عظيم شاعر دی، چې د تورې او قلم د څښتن نوم يې گټلی دی.

خوشال بابا نه يوازې يو لوی شاعر او ليکوال و، بلکې يو قومي مشر، سياستوال او ټولنيز شخصيت هم و. پر دې سربېره يو عالم او مفکر هم و. دده د فکر پلوشې دده په منظومو او منثورو اثارو کې څرگندې دي. خوشال خان په خپله شاعری کې د غزل، رباعي او قصيدې فورمونه زيات استعمال کړي دي، نور شعري فورمونه يې هم کارولي، خو د شعر زياته برخه يې په دې فورمونو کې ده، خوشال بابا په لسگونو قصيدې ليکلي، چې د بيتونو شمېر يې له (۱۸) نيول بيا ان تر (۱۵۰) بيتونو هم اوړي.

موږ يې يوازې يوه قصيده يا بولله، چې ((پښتني ننگ)) نومېږي د بېلگې په توگه را اخلو، پر محتوا او شکل يې بحث کوو.

الف: د شکل له مخې:

د پښتني ننگ قصيده ټوله (۵۲) بيتونه لري او په (۱۲) څپيز جوړښت ويل شوې ده. مطلع يې داده:

پرورده که د مغولو په نمک یم

د اورنگ له جوړه هم له غږبوه ډک یم

په دې قصیده کې په مطلع کې ((نمک)) او ((ډک)) دواړه د قافیې کلمې او د نورو مصرعو قافیه یې د قصیدې د فورم د خصوصیاتو له مخې همدا د مطلع قافیه تعقیبوي (یم) (یم) چې په ټوله قصیده کې په یو شکل او یوه مانا تکرار راغلي دي، د ردیف د تعریف له مخې ددې قصیدې ردیف گنل کېږي.

ددې قصیدې د ټولو مصرعو د خپو شمېریو برابر یانې (۱۲) خپه بیزدی.

دا وې ددې قصیدې د شکل په باب لنډې څرگندونې. اوس راځو ددې قصیدې معنوي خواوو ته:

ب: د محتوا له مخې:

له څنگه چې ټولو ته څرگنده ده خوشال خان د پښتنو یو ملي او سیاسي مبارزو، نو دده مبارزه دده په شاعرۍ کې هم منعکسه شوې ده، خوشال د یو لوی خان او د سیمې د یوه سردار په توګه د هغه وخت د شرایطو او تعاملاتو په پام کې نیولو سره یو څه وخت د مغولو د واکمنۍ په کړۍ کې هم پاتې شوی، خو دده ملي شعور او ولولې هغه زیات له مغولو سره همکارۍ ته پرېښود او د خپل قوم پر خوا ودرېد.

په دې قصیده کې همدغو حالاتو او پوښتنو ته ځوابونه ورکړل شوي او د هغه چا شکونو ته هم ځواب ویل شوی، چې پر خوشال بابا یې د مغولو د پلوی شک کاوه، د قصیدې په لومړي بیت کې دا موضوع واضح شوې ده:

پرورده که د مغولو په نمک یم
د اورنگ له جوړه هم له غرېوه ډک یم
په ناحق یې په زندان کړم یو څو کاله
خدای خبر دی که پ خپل گناه زه هک یم

خوشال خان وایي، چې دا درسته ده چې مغولو ماته جاگیر او منصب راکړی و، خو پر زړه یې هم داغلی یم، هغه وایي ما ځکه له مغولو سره ورانه کړه، چې زه د مغولو په نیتونو پوه وم. هغوی پښتنو ته په زړه کې کینه لرله.

پښتنو سره زړه تور دی د مغولو
خبردار یې په نیتونو یې په یېک یم
خوشال بابا وایي پر هغې نوکری دې اورپورې شي چې د سړي
عزت او پت په کې خوندي نه وي.

خوشال خان سره د خپل قام غم او د هغه د خلاصون لپاره لوی
فکرونه وو، د مقام او منصب وړی نه و.

اور يې پورې په منصب په نوکړۍ شه

چې تر فهم و تر نظر د مغول کک يم

په خپل نام و ننگ چې راشم لېونی شم

خبردار کله په سود او زیان د لك يم

خوشال بابا وایي له ما سره لوی لوی فکرونه دي، زه ډېر لرې نظر
کوم، د خپل قام راتلونکی غواړم، اراده مې د زمري په خپرده.

لکه باز په لوی لوی بنکار زما نظر دی

نه چې گرځي گونگت نیسي باد خورک يم

او کله چې خوشال خان د مغولو نوکري پرېږدي، نو دی روحاً ډېر
زیات خوشالېږي او د ازادۍ احساس کوي او دا ازادي ان د فرېستود
مرتبې په خپر گڼي. کله چې دی د مغولو له نوکړۍ خلاص شو، نو خان
ورته (ملک) بنکاري.

چې منصب مې د مغول خوړ يو ملک وم

چې منصب د مغول نه شته اوس ملک يم

د فرمان د پروانې حکم يې نه شته

شکر دا چې په خپل حکم په خپل وک يم

خوشال چې يو ځل د مغولو پرضد مبارزه پيل كړه او پس له بنده
بې دا عزم وكړ، چې يا به مخ مكې ته كوي او يا مغولو سره رزم، نو بيا
تر پايه په خپل دې هوډ ټينگ ودرېد.

چې نيولى مې دا هوډ د ننگ او نام دى
كه له خپله هوډه واوړم كنيزك يم
د كرز بنې مې تويې لكه باز كړې
گومان مه كړه چې بې پرونو بڼاپېرك يم

خوشال تل په خپلو شعرونو كې د پښتنو له خپلمنځي اختلافونو
او نيمگړتياوو سر ټكولى دى او دا يې د دوى د شاته والي او
كمزورى غټ عامل بللى دى. په دې قصيده كې يې هم دې نيمگړتيا
ته يو ځل بيا اشاره كړې ده:

په بل غشي ټوپك هېڅ وېشتلى نه يم
كه وېشتلى يم خو بيا په خپل ټوپك يم
د خټكو حقيقت راته ښكاره شو
زړه مې بد له خپله ځانه چې خټك يم

خوشال بابا د ژوند ناخوالو ته هېڅکله هم تسلیم شوی نه دی، دی
وايي که هر څومره مشکلات شته، خو بیا هم ورته سرټیټي په کار نه
دي او خپله دا قصیده په همدې پخه اراده پای ته رسوي.

که مې عمر د عفتد به کال کې آس دی
د سواری په کار کې ټینگ لکه اوزبک یم
که مې خپل دي که پردي دي چې بې ننگ وي
تېره توره د بې ننگو د تارک یم
د افغان په ننگ مې وتړله توره
ننگیالی د زمانې خوشال خټک یم

د غلو ډيوه

(د استاد الفت د يوه نشر شنه)

دا خبره ټولو ته څرگنده ده چې استاد گل پاچا الفت د پښتو د معاصر هنري نثريو غوره استاد دی، د هغه نثري ټوټې لويې دي که وړې ټولې له مانا مالا مال دي، په همدې خاطر د استاد هنر چې څوک لولي يوه ژوره مانا ورڅخه اخلي او د ښه اجتماعي ژوند پر لوري لوستونکي ته لار پرانيزي. زه دلته يوازې د استاد الفت يوې وړې نثري ټوټې ته اشاره کوم چې څومره د يوې ټولنې د وینتابه لپاره ژور پيغام لري او څنگه خلک هڅوي چې د علم په رڼا ځان سمبال کړي او خپل ژوند له تيارو وژغوري. استاد الفت په دې نظر دی چې له هر امکان او هرې رڼا څخه بايد گټه پورته شي او ژوند ته ورپېښ خطرونه پرې له منځه يوړل شي. که څه هم دا امکان د بل چا له خوا د بل ارمان او بل مقصد لپاره کارېدلی وي. وگورئ د استاد الفت لارښوونې د هغه په دې وړې نثري ليکنې کې!

د غلو ډيوه

سپوږمۍ ورکه شوه، شپه ډېره تپه تياره وه، غله په تور تم کې راغله په کاله راننوتل. دوی خبر نه وو چې ښه ښه مالونه چېرته ايښي دي، ځکه يې ډيوه ولگوله او مال يې لتاوه. د کور و کلي خلکو چې رڼا وليده

راپاخېدل د غلو مخه يې ونيوله او غله يې وپېژندل. يوه وويل: له تور تم نه د غلو ډيوه هم ښه ده. موږ غله په رڼا کې وليدل او راوښئ شو. هو! موږ غلو راوښئ كړو. زموږ په كور كې غلو ډيوه ولگوله.

په پورتنۍ نثر كې د ژوندانه د سوکالی لپاره ډېر ژور پيغامونه بيان شوي دي. يو پيغام دادی، د چا په كور كې چې رڼا نه وي يانې د پوهې رڼا، د هغوی به همپشه غلا كېږي، څوك چې پر دايمي خوب ويده وي، هغوی دې هم دا طمع نه كوي چې غله به يې پر كور نه ورخېږي.

تیاره د نامشروع کارونو لپاره زمينه برابروي او رڼا د مشروع هڅو لپاره، د علم او رڼا گټه داده چې خلک بېخايه خوب ته نه پرېږدي او د غلو مخه نيسي او داسې نور پيغامونه ددې نثري ټوټې بل مشب پيغام دادی چې خلک بايد له رڼا څخه گټه واخلي او دې پسې ونه گرځي چې دا رڼا چا بله كړې ده. د (غلو ډيوه) كې د حضرت بي بي عايشې (رض) د وينا هغه پيغام هم پروت دی چې ويلي دي ((د ډيوې رڼا نه گټه واخلي، دې پسې مه گرځئ چې دا ډيوه چا بله كړې ده.))

دلته هم ډيوه غله بله كړه او د خپلې گټې لپاره يې بله كړه خو گټه يې كور والا او د كلي خلكو ته ورسېده. استاد الفت په ډېر ظريفانه ډول د هغو خلكو حالت ته اشاره كوي چې كلي كې يې تياره ده او په ژورو خوبونو كې ډوب دي، دوی ته شرم په كار دی چې غله د دوی

کلي ته په دومره ازاده توگه راځي چې ان په جرئت سره ډيوه بلوي او د خپلې غلا په لټه کې دي. استاد الفت په ډېر ظرافت خلک د تمبلۍ له خوبه ووينتابه او له تيارې څخه رڼا ته رابولي او رڼا د انساني ژوند د سوکالۍ بڼه لار او وسيله گڼي. د استاد الفت دا نثر نه يوازې د مانا له پلوه مالا مال دی، بلکه ډېرې لفظي بنکلاوې هم لري. وړې وړې مستقلې او متممې جملې لري، هره جمله يې يو خاص اهنګ لري چې د لوستلو پر وخت لوستونکي ته هېڅ ډول ستړيا نه پېښوي، اضافي کلمې او د عطف توري په کې ډېر نه دي راغلي، داسې مغلق لغتونه په کې نه شته چې څوک يې پر مانا پوه نه شي، ژبه يې عامې محاورې ته سل په سلو کې نږدې ده، د ظرافت او دقت کيفيت په کې ډېر زيات دی، په همدې خاطر خو په ډېرو قوي هنري نثرونو کې حسابېدلای شي.

((ادبي بحثونه)) د تحقيق د اصولو له نظره

((ادبي بحثونه)) د گل پاچا الفت هغه اثر دی چې د پښتو ټولني له خوا په (۱۳۲) مخونو کې چاپ شوی او پر (۱۳۲۴ل) کال يې د خوشحال ادبي جايزه ترلاسه کړې ده.

استاد الفت په خپل دې اثر کې دغه لاندې موضوعگانې خپرلي دي: ((ادبي بحثونه، ادب، د ادب د کلمې تاريخ، د ادب تعريف، شعر، شعر د خوشال خان په نظر کې، شعر د حميد په نظر، شعر د شيدا په نظر، شعر د عليخان په نظر، په ژوند کې د شعر او ادب اغېزه، د ادب تاثير په اسلامي فقه او ديني احکامو کې، د ادب بڼه او گانه او عاميانه بلاغت.))

د استاد الفت پر پورتنې اثر په دوو مخونو کې پوهاند صديق الله رښتين يوه لنډه سريزه هم کښلې، چې د استاد الفت د ليکوالۍ د پياوړتيا يادونه په کې شوې او د هغه ځينې اثار يې معرفي کړي، خو په خپله ددې اثر ((ادبي بحثونه)) د محتوياتو د خپرني او ارزونې په باب يې څه نه دي ويلې. ((ادبي بحثونه)) اثر خپله د ليکوال له خوا هم سريزه نه لري، چې ددې کتاب هدف يې په کې څرگند کړی وي. د تحقيق د اصولو له نظره يو تحقيقي او تحليلي اثر بايد يوه سريزه ولري، چې ليکوال په کې معمولاً د خپل اثر د ليکلو ضرورت څرگندوي، دغه راز ليکوال په سريزه کې د تحقيق يا تحليل ميتودونه هم په گوته کوي چې له کوم ميتود او تحليل څخه يې کار

اخيستی دی. سرېره پر دې ليکوال هغو نيمگړتياوو ته هم اشاره کوي چې دی يې پر حل بريالی شوی نه دی او ددې ترڅنگ د تحقيق خپلې منابع هم نښي چې له دغو سرچينو څخه ددې اثر په بشپړاوي کې کار اخيستل شوی دی. البته دا د نوي تحقيق د نويو اصولو څو معيارونه دي، خو کوم وخت کې چې استاد الفت دا اثر ليکلی په هغه وخت کې په پښتو ادبياتو کې د تحقيق اصول او معيارونه په هغې کچې نه وو لکه اوس چې دي. د تحقيق منابع هم کمې وې، يوازې د ساحوي تحقيق منابع زياتې وې او په پښتو ژبه ليکل شوي منابع ډېرې لږې وې. د پښتو ادبياتو پنځو ځلانده ستورو ((استاد پوهاند علامه عبدالحی حبيبي، استاد عبدالروف بېنوا، استاد قيام الدين خادم، استاد گل پاچا الفت او استاد پوهاند صديق الله رښتين)) هغه شخصيتونه وو چې د ادبياتو په هر ډگر کې يې ډېر ابتکارونه وکړل او ډېر نوي اثار يې رامنځته کړل. د تحقيق په برخه کې هم دوی ټولو ډېر اثار وليکل چې لوی استاد علامه عبدالحی حبيبي خو بېخي په سيمه کې د يو لوی محقق په توگه راڅرگند شو او د يوه ستر محقق او مورخ مقام يې وگاټه، همدا پنځه ستوري په تېره بيا استاد حبيبي هغه کسان دي چې په پښتو ادبياتو کې د نوي تحقيق پيلوونکي او مبتکرين گڼل کېږي.

لکه څنگه چې ژوند په ډېرې چټکۍ سره روان دی او په هر څه کې بدلون راځي، د تحقيق په اصولو او معيارونو کې هم نوي شيان زياتېږي، خو د تحقيق اصل او جوهر (د حقيقت پلټنه) پر خپل ځای

استاد الفت خپل دا اثر له نن (۱۳۸۲ل کال) څخه نږدې شپېته کاله دمخه لیکلی و، هغه وخت د پښتو ادبیاتو په هر ډگر کې نویو اثارو ته ضرورت و او دې اثر د هغه وخت او بیاترنه پورې د ادبي څېړنې او ارزونې په برخه کې ډېرو پوښتنو ته ځواب ویلی او وایي یې. خو که اوس موږ د اوسني تحقیق معیارونه پرې تطبیقوو، دا سل په سلو کې نه تطبیقېږي. د ساري په توګه د تحقیق اوسني اصول دا دي چې په هره لیکنه کې چې له چا څخه نقل قول کېږي باید د هغه ماخذ هم ورسره ذکر شي. خصوصاً چاپي ماخذ، د ماخذ لیکل ضروري دي، چې که د چا پر هغې لیکنې شک پیدا شي اصلي منبع ته یې مراجعه کولای شي.

دغه راز که موږ په تحقیق کې له متبرکو لارښوونو لکه د قران عظیم الشان د ایتونو او د نبی کریم (ص) له حدیثو څخه ګټه پورته کوو، نو ضروري ده چې د قران عظیم الشان د پارې، سورت او ایت د شمېرې ذکر وکړو، دغه راز که د احادیثو یادونه کوو نو مجبور یو د راوي، صحیح، ثقه احادیثو او همدارنګه د احادیثو د کتاب ذکر وکړو. استاد الفت د یوه دیني عالم په توګه بېشکه چې د دین له ډېرو لارښوونو واقف و، خو هغه څوک چې د استاد الفت دا اثر لولي هغوی د استاد په شان د اسلام دین څخه پوره واقف نه دي، نو چې که کوم ځای کې د ایت او حدیث ذکر کېږي د اوسني تحقیق له نظره په کار ده چې موخه شوی حدیث د کتاب او راوي ذکر په کې هم راغلی وای چې لوستونکو ته یې ګټه نوره هم زیاته شوې وای. په دې اثر کې د ادب د کلمې د ریښې په هکله راغلي: ((ځینې وایي چې دا کلمه د

جاهليت په زمانه او د اسلام په ابتداء کې نه وه، ځکه چې نه د هغه وخت په ادبي اثارو کې راغلې ده او نه په قران کې شته، بلکې لومړی ځل دا کلمه په نبوي حديث (ادبني ربي فاحسن تادبيي) کې ذکر شوې ده، (دا حديث محدثينو په دې الفاظو نه دی ذکر کړی) ځينې نور وايي دا کلمه د جاهليت په زمانه کې هم وه او دا چې د هغه وخت په اشعارو او قران کریم کې نه شته، ددې دليل نه شي کېدی چې دا کلمه په هغه وخت کې هډو موجوده نه وه.

دوی د خپلې مدعا د ثبوت لپاره دا دليل راوړي چې کوم وخت دا کلمه په حديث او د اصحابو يا تابعينو په اقوالو کې راغله او هېچا د مانا او مفهوم پوښتنه ونه کړه، معلومه شوه چې پخوا هم وه او ارتجالانه ده ويل شوې، وايي چې دا کلمه د حضرت علي (رض) په اقوالو کې هم ډېره راغلې ده او د جاهليت په وخت کې هم د (اکثم) بن صيفي د بني تميمو مشهور خطيب ذکر کړې ده. (۱)

د تحقيق د اوسنيو اصولو له نظره کوم نبوي حديث چې په ليکنه کې ذکر کېږي د هغه د اخځ منبع هم بايد ورسره ياده شي. په (ادبي بحثونه) کې څوارلس بېلابېلې ليکنې راغلي، سره له دې چې ټولې د ادبياتو په دايره کې شاملې ليکنې دي، خو بيا هم هره موضوع په جلا جلا ډول خپرل شوې ده. د تحقيق د اوسنيو اصولو له مخې په هره ليکنه کې چې له کوم ماخذ څخه گټه پورته کېږي ياد ليکنې په لمنليکونو کې او يا هم د ليکنې په پای کې هغه ماخذ ذکر کېږي، خود استاد الفت په دې څوارلسو ليکنو کې نه په لمن ليک

(۱) ادبي بحثونه (۷) مخ.

کې او نه هم د لیکنې په پای کې د ماخذونو یادونه شوې ده. ددې یوه وجه شاید دا وي چې د استاد دا لیکنې تر تحقیقي هغو زیاتې تحلیلې دي، استاد یوه موضوع ټاکلې ده هغې په اړه یې ژوره مطالعه کړې او بیا یې د هغې مطالعې نچوړ د هغې له استدلالونو سره یوځای د لوستونکو مخې ته ایښی دی. استاد الفت چې په دې اثر کې هره لیکنه کړې ده هغې هدف او د هغې د موضوع د حقانیت ثابتول دي، دا داسې موضوعگانې نه دي چې نوي تحقیق ته اړتیا لري، بلکې د پرې زیاتې ژورتیا او تحلیل ته ضرورت لري، د لوستونکو لپاره دا موضوع مهمه نه ده گڼل شوې چې شعر څه وخت پیدا شوی او ادبیات څه شی دي؟ بلکې هدف دادی چې د ټاکل شوې موضوع ماهیت او ارزښت لوستونکي ته توضیح، تشریح او د هغوی قناعت حاصل کړي. د ماخذونو د نشتوالي یو بل علت شاید دا وي، استاد الفت چې د یو بل چا له فکر او محتوا څخه څه انتقالوي موخه یې داده چې موضوع پرې توضیح کړي، بله خبره داده چې دا محتوا دومره مشهوره او څرگنده وي چې چاته په کې د ماخذ پلټنې ضرورت او پوښتنه نه پیدا کېږي. وگورئ (شعر د خوشحال، حمید، شیدا او علیخان په نظر) لیکنو کې هم کوم شعرونه چې راغلي، کېدی شي ددې علت دا وي چې دا دومره مشهور شاعران دي چې هرڅوک یې له شعرونو سره اشنا دي او په تېره بیا ددې شاعرانو هغه شعرونه چې د شعر په باب یې ویلي دي. لکه د خوشال بابا دا شعر:

«لکه غشي لره بويه تیر انداز
 هسې شعر لره بويه سحر ساز
 همپشه د زړه په لاس تلـه د وزن

زیات وکم له وزنه یو توری غماز
په تور اس د حقیقت ناوې سپره کا
په سپین مخ پلونیولی د مجاز
سل جلوې سل کرشمې سل مکپزونه
په نظر کې یې ښکاره د سترگو ناز)) (۱)

د حمید بابا دا شعر:

((شعر نه دا خوناب د زخمي زړه دی
یا دستي وتلی دم د خولې د مړه دی
یا نغمه د نیم بسمل مرغه د خولې ده
یا مجنون ته معما ښکلې لیلی ده
یا د وینو اباسین وهلی موج دی
یا له ښاره د حیرت وتلی فوج دی)) (۱)

همدارنگه د کاظم خان شیدا شعر:

((مضمون د شعر لکه پیکر دی
رنگین الفاظ یې رخت وز پور دی
ورته ضرور دي دا دواړه څیزه
پیکر که هر څو دلریا تر دی)) (۲)

دا ډول شعرونه په پښتو شاعری کې دوامه مشهور دي چې نږدې
هر پښتون شاعر ورسره آشنا دی، نو که ماخذ ذکر هم نه شي او هغه هم

---

(۱) ادبي بحثونه، ۱۵-۱۶ مخونه.

(۱) ادبي بحثونه، ۱۹ مخ.

(۲) ادبي بحثونه، ۲۱ مخ.

په تحليلي ليکنه کې ډېره نيمگړتيا نه گڼل کېږي، خو که يو سوچه تحقيقي ليکنه کېږي، نو بيا ضرور ده چې ماخوښه په پوره او دقيق ډول وښودل شي.

لکه څنگه چې دمخه مو وويل د استاد الفت داليکنې زياتره دده د هغې مطالعې او استدلال او دده د خپل منطق زېږنده دي چې تردې ليکنې دمخه دده په ذهن کې راټول شوي او په دې ليکنه کې يې د هغو له نچور څخه گټه پورته کړې ده، کله چې د يوه مطلب مانا خلاصه کوو او يا هم د هغه شيره راباسو ممکنه نه برېښي چې هغه ماخذ دې کټ مټ هماغه شان ذکر شي ځکه دا محتويات په هغ ماخذ کې په همدې بڼه نه دي راغلي، البته د مانا اتفاق ورسره شته.

د تحقيق يو اصل دا هم دی چې د کتاب په باره کې د کتاب په پای کې يوه نسخه هم راځي، چې ليکوال په هغې کې هڅه کوي د هغو ټکو يادونه وکړي چې دی يې په ترسره کولو کې بريالی نه شو او د خپل کړي کار نتيجه ته اشاره کوي او کله کله دا غوښتنه هم کوي چې ما تردې حده خپل کار ورسوه او هيله لرم چې نور يې په اينده کې د نويو منابعو د تعقيب له لارې پوره کړي، په ادبي بحثونه اثر کې ددې خبرې يادونه نه ده راغلي يانې کتاب له کومې نتيجه يې پای ته رسېدلی دی.

سربېره پردې اکثره تحقيقي کتابونه په پای کې نښلونې، تعليقات او نوم ښودنه لري چې د کتاب د ځينو محتوياتو شرح هلته راځي، سخت لتونه هم په کې تشریح کېږي او د مهمو ځايونو، شخصيتونو او سيمو نومونه هم په کې ذکر کېږي، چې داله

لوستونکي سره مرسته کوي، چې کتاب په هر اړخيز ډول مطالعه کړي. خو دا اثر دا ډول ځانگړتياوې نه لري او علت يې شايد دا وي چې دا اساساً تحقيقي اثر نه دی، بلکې يو تحليلي اثر دی او بل داسې سخت الفاظ، لغت د ځايونو او شخصيتونو نومونه په کې نه دي راغلي چې هغه دې لا نورې شرحې او تفصيل ته اړتيا ولري، دا (ادبي بحثونه) دي او دا بحثونه تر هغه تعقيب شوي چې ليکوال باوري شوی چې د لوستونکي قناعت حاصل شوی، نو ځکه د تحقيق د هغو نويو معيارونو تطبيق ته اړتيا نه ليدل کېدل، زما په نظر (ادبي بحثونه) اثر په پښتو ادبياتو کې يو ډېر گټور تحليلي اثر دی، نه تحقيقي، خو د تحقيق يو څه ځانگړتياوې هم په کې شته، نو له همدې کبله موږ د منطق، تحليل او استدلال پر داسې يو ارزښتمن کتاب د تحقيق ټول اوسني معيارونه نه شو تطبيقولای.

د مومن خان او شیرینو کیسه

یوه تراژیکه حماسه

((حماسه په ادبي ډولونو کې ډېر لرغونی ډول دی. په حماسه کې تر تاریخي دورانه وړاندې زمانو وقایع راغلي وي او په حقیقت کې د لومړنیو زمانو گزارش دی. حماسه په هغه دوران کې د یو ملت ارمانونه بیانوي چې تاریخ، اسطوره، خیال او حقیقت ټول په کې سره ګډه بڼه لري.))

د دوکتور سیروس شمیسا په نظر ((حماسه قدیمترینه او مهمترینه ادبي نوع ده چې د قبل التاریخ زمانې تاریخ بیانوي.))

((څنگه چې حماسې د ډېرو لرغونو او لومړنیو وختونو خاطرې دي، نو په دې حساب د شفاهي کیسو او نکلونو په شکل سینه په سینه رانقل شوي او تر هغې چې په یوه زمانې مقطع کې یې څوک لیکلو ته پیدا شوي او لیکلي یې دي.))

په حماسه کې معمولاً د یو قوم، قبیلې او یا شخص د مېراني او توري کيسې او جنگي کارنامې په حکایتي ډول بیانېږي. د حماسې یو شرط دادی چې پېښې په کې په داستاني ډول بیان شوي وي. حماسه کېدی شي منظومه او یا هم منثوره وي.

ادبپوهانو د حماسې د خصوصیاتو په لړ کې ځینې داسې خصوصیات په گوته کړي چې هغه عام دي او د نړۍ د بېلابېلو ژبو په اکثره حماسو کې دا خصوصیات موجود دي چې د حماسې عام خصوصیات گڼل کېږي او بل د پښتو حماسې خصوصیات دي چې هم له نورو حماسو سره اړخ لگوي، خو ځینې یې داسې دي چې د نورو ژبو په حماسو کې نه شته او یوازې د پښتو حماسو ځانگړنې دي چې دا ډول ځانگړنې اکثره له پښتني کلتور، دود او دستور او ټولنیزو تعاملاتو سره تړلي دي. موربه دلته د حماسې ځینو عامو او د پښتو حماسو خاصو ځانگړنو ته نغوته وکړو او بیا به د (مومن خان او شیرنو) حماسه د همدې خصوصیاتو په پام کې نیولو سره تحلیل کړو:

- هر حماسي اثر کې د جنگ، بهادری، مېراني، پهلوانۍ او شهسواری، کيسې راغلي دي.
- په حماسو کې د حیواناتو نقش ډېر ستر دی.

- د حماسو اتلان معمولاً داسې کسان وي چې له هیلولو او وحشتناکو حیواناتو سره مقابله کوي.
- په حماسه کې یاد شوي بوتي، ونې او مېوې زیاتره جادويي او خارق العاده خصوصیات لري.
- د حماسو اتلان معمولاً فوق الطبیعی انسانان ښودل کېږي.
- د حماسو د اتلانو کارونه اکثره خارق العاده وي او د منطق په تله نه تلل کېږي.
- د حماسو اتلان د خپل ژوند په برخه کې له خپل یو ضد قهرمان سره مخامخېږي.
- د حماسو اتلان اکثره په یو خطرناک او اوږد سفر وځي.
- د حماسو قهرمانان ډېرې کارنامې ترسره کوي چې زیاتره ملي او معنوي ارزښتونه لري.
- د حماسې اتل په یوه مهیجه صحنه کې له خپل اصلي دښمن سره جنګ کوي.

- د حماسو اتلان تن په تن جنگونو کې له بېلابېلو وسلو څخه کار اخلي لکه نېزه، خنجر، توره، غشي ليندۍ او نور...

- د جنگ په افزارو کې فرېب او غولونه شامل دي.

- په حماسو کې عينيت، ساده گي، اقتدار او عظمت ليدل کېږي.

- ټولې حماسې عالي سېک لري او زاړه کلمات په کې راغلي وي، ماناوې يې جدي وي.

پښتو حماسې پر پورتنیو ځانگړنو سربېره د خپل کلتور خاص رنگ هم لري، د مرحوم محمد ابراهيم عطايي په نظر: ((په دې شفاهي داستانونو کې ټول برخوردونه په حقوقي لحاظ د قبيلې د قبول شوي حقوقي تعاملاتو تابع وي او واقعات که د تصادف له مخې هم پېچلي رنگ اخلي، نو د خپلې قبيلې حقوقي حریم د هغه حدود ټاکي.)) ((زموږ حماسې د نواتو، ننگې، پور، شرم، پرې، ساري، هډ او هډماتي کودونه د حماسې د واقعاتو د بيان په ترڅ کې په خپل ځای کې پداسې حال کې استعمالېږي چې زموږ د ټولني د عنعني نظام څېره په کې له ورايه ښکاري.))

اوس غواړم د مومن خان او شيرينو كيسه د حماسې د همدغو
معيارونو په رڼا كې وڅېړو ، لومړي به د دې كيسې لنډيز راوړم .

د مومن خان او شيرينو كيسه د فولكور د يوې برخې په توگه
موجوده وه ، د هغې له بېلابېلو وريانتونو څخه يو وريانت يې محمد
گل نوري په خپل مشهور اثر (ملي هنداره) كې راوړی دی . دا اثر
لومړی ځل (۱۳۱۸ل) كال په كابل كې چاپ شوی او تر هغه وروسته د
بېلابېلو سوداگرو له خوا څو ځله چاپ شوی دی ، د دې كيسې لنډيز
دادي:

دوه ورونه وو ، يو يې د قوم مشرو او او ه زامن يې درلودل ، دې بل
ورور يې زوی او لور نه درلودل د دواړو ورونو مابينې سره برابري
شوې ، مشر ورور يې كشر ته وويل كه ستا لور و زېږېده او زما زوی نو
ستا لور به زما زوی ته راكوې او كه ستا زوی وشو ، نوزه به مې لور
ستا زوی ته دركوم ، كشر وويل بڼه . نهه مياشتې او نهه ساعته
وروسته خدای كشر ته زوی وركړ او مشر ته لور وركړه . د كشر د زوی
نوم مومن خان شو او د مشر د لور نوم شيرينو شوه . د دوی دواړو په
كوچنيتوب كې مينه وه ، څه موده پس دواړه وروڼه مړه شول . د مشر
ورور زامن يې په مشرۍ جوړ نه شول ، نو مومن خان ورته وويل
مخكې مشري ستاسې وه خو اوس زه مشري غواړم . نيم ولس پر

مومن خان ودرېد ، فیصله په دې وشوه چې د نیم ولس مشر به مومن خان وي او د نیم به زبردست خان، (د مومن خان د تره مشر زوی). دې کې مومن خان خپلو تره زامنو ته د شرینو په باب جرگه ورو لېږله چې تره یې ده ته ورکړې وه او دواړو په زړه کې پټه مینه لرله. خو زبردست خان وویل چې زه هېڅکله خپله خور نه درکوم، خود جرگې په مخکې یې یو شرط پرې کېښود چې په دغه سپردې دولس منه سپره یانې بتکې ماته راکړي، نو بیا یې ورکوم که نه وي هېڅ مرکې قبوله کړه، مرکې مومن خان ته جریان تېر کړ نو مومن خان دا نارو وکړه:

راځئ راځئ چې سره ځونه

د شرینو ورور مې غواړي په بارونه

مومن خان وویل چې زه خودومره بتکې نه لرم، زبردست خان ماسره زبردستی کوي، نو ښه ده چې وطن پرېږدم او هندوستان ته لاړ شم. دې کې شرینو خبره شوه، نو زړه یې طاقت ونه کړ تورپرونی یې پرسر کړ او په یو ترانت راغله نو یې دا نارو پرې وکړه:

تاد سفر موزې په پښو کړې

د زېږو گلو باغ په چا سپارې مینه

مومن خان په خواب کې دا نارہ پرې وکړه:

ما د سفر موزې په پښو کړې

د زېرو گلو باغ پر خدای سپارم مینه

شیرینو ورته وویل چې ولې خې؟ مومن خان وویل چې ستا ورونه
دومره بتکې غواړي دا خوزه نه لرم، نو شیرینو نارہ پرې وکړه:

د هندوستان ولور ته مه خه

د شیرینو ولور دې ما واخله مینه

مومن خان په خواب کې وویل:

د هندوستان ولور ته خمه

د شیرینو ولور په خپل لاسو گتمه

شیرینو فکر وکړ چې په دې نارو خو ونه گرځېد راځه بله نارہ پرې
وکړه چې د پښتنو خوبه نه ده نو یې دا نارہ پرې وکړه:

د هندوستان ولور ته مه خه

د هندوستان جونې لولۍ بند به دې کړینه

خو مومن خان په ځواب کې دا نار ه پري وکړه:

د هندوستان ولور ته ځمه

د هندوستان جونې زما مندي غوندي دينه

که شيرينو هر څومره فرياد وکړ خو مومن خان له سفره راونه
گرځېد نو دا نار ه يې پري وکړه:

مومنه ! څه الله دي مل شه

دا شينکې خال او زلفې تالره ساتمه

مومن خان نور خلک راوگرځېدل خو يووازي نږدې ملگري ريدي
گل خان ورسره لاړ. مومن خان ډېر بنايسته و کله چې هندوستان ته
ورسېد، نو د عسکرو د يو ټولي يو عسکر وليد او هغه بېخوده شو،
پر خپلې نېزې پرپوت او هغه يې له لږمانه ووته. نور يدي گل ورته بيا
ووويل چې نقاب وټره.

پاچا د زخمي پوښتنه وکړه، هغه ورته کيسه وکړه يې ويل چې
هېچا نه يم وهلی، مگر زه خپل عشق په نېزه ووهم. پاچا حکم وکړ
چې دا ځوان پيدا کړئ، مومن خان يې پيدا کړ او پاچا ته يې بوت، د
پاچا سترگې پري وښتې، خوښ يې شو او څنگ کې يې کېناوه،

خیال یې شو چې دی هم د پاچا زوی دی، مومن خان نه یې وپوښتل، هغه وویل د پلاني پاچا زوی یم، هلته مې خوا بده شوه، دلته راغلم، پاچا وویل بڼه زه دې هم کاکا یم.

یوه ورځ مومن خان د پاچا پهلوانانو سره غېږه باسي او هغوی خملوي، پاچا بیا هم په دې کار خوشالېږي. یو وخت دربار ته د بل پاچا خطر راځي چې ججه یا باج راکړه، مومن خان ورته وویل چې باج به نه ورکوي، زه پښتون یم تاله باج څخه خلاصوم، دې وخت کې ځي په یوه زرگر خپل آس ته د سرو زرو نالونه جوړوي چې یوه ښځه پر اوښ سپره پرې پېښېږي او دا ناره کوي:

ځوانانو ننگ راباندې وکړئ

پلار مې مغل دی ما ښامار لره لېږینه

په دې کې یو ټوکی داسې ناره پرې وکړه:

مورځو به ننگ درباندي وکړو

مېړه دې ناست دی په مجلس کې سوږ برېتونه

مومن خان له زرگر څخه پوښتنه وکړه چې دا څه ناره او څه نقل دی؟ هغه ویل هلته د غره پر سر یو ښامار دی، پاچا هره ورځ یوه ښځه

يو او بن په دوډۍ بار وړلېږي او بنامار يې خوري. نن د پاچا د لور وار
دی او د وزير زوی ددې بنځې مېړه دی، مومن خان چې دا حال وليد،
نو دې بنځې پسې د بنامار پر لور رهي شو.

په غره کې مومن خان او بنځه يوځای وو، بنامار پر مومن خان
حمله وکړه، هغه خپله توره ځان پورې نښلولې وه، بنامار مومن خان
په ستوني کې له پښو تېر کړ څومره چې بنامار تېراوه د هغه خوله او
سینه يې څيروله او په دې ډول بنامار مړ شو او مومن خان ژوندي ترې
راووت، د بنامار له سيني يې يوه توره تسمه وويسته او بنځې ته يې
وويل که هر چا ويل چې بنامار ما وژلی، نو ته ورته ووايه چې بنامار
هغه چا وژلی چې د بنامار د سيني توره تسمه ورسره ده.

دې کې د پاچا بنځې د خپلې لور احوال پسې يو سړی ولېږه، هغه
چې هلته وليدل د پاچا لور ژوندي او بنامار مړ دی، نو فکري يې وکړ
چې راځه پاچا ته ووايه چې بنامار ما مړ کړی، نو خاص انعام به
ورکړي. د پاچا لوري يې پراوښ سپړه کړه او حرم سراي ته راغی. نو لور
يې دا ناره پرې وکړه:

بنامار هغه سړي وژلی

چې په خپل جېب کې د بنامار نښه لرینه

پاچا بيا مومن خان پسي خلک لپري او هغه راغواړي ورته وايي چې بنا مارتا وژلی، هغه وايي هو، دغه يې نښه ده. پاچا ورته وويل چې نيمه پاچاهي او لور مې ستا شوه، مومن خان وويل نه دې نيمه پاچاهي اخلم او نه دې لور، خوزما يو نازواخلي، پاچا وويل په غبرگو لېمو، مومن خان وويل چې د هغه پلاني پاچا نه به ججه نه اخلي، پاچا وويل هغه دې زما په لوانان مات کړي، مومن خان وويل په لوانان دې ماته راو له که زه يې مات کړم، نو ججه ورنه واخله او که مات يې نه کړم، نو مه يې اخله، پاچا وويل زما په لوانانو کې څوک داسې نه وو چې بنا ماري وژلی و، تا مې کړ، نو ججه، نيمه پاچاهي او لور مې دربنلي دي.

مومن خان وويل چې نه پاچاهي کوم او نه ماینه کوم، زه ماینه لرم، پاچا وويل چې پاچاهي نه کوي نو دا لور به مې حتمي کوي، مومن خان ناچاره شو نو ورسره يې نکاح و ترله.

مومن خان د واده په شپه توره وکښله او د ځان او بنځي ترمنځ يې کېښودله او د پاچا لور ته يې وويل چې زما د زړه مینه شیرينو ده. که لاس او پښه دې راوړل په دې توره به دې غوټه پرې کړم. د پاچا لور ورته وويل چې زه صرف ستا په نوم يم همدغه فخر مې بس دی نور څه نه غواړم.

خو موده وروسته مومن خان ته خبر راغلی و چې شیرینو یې ورکړې ده. مومن خان له هغه پاچا څخه رخصت واخیست چې ده اول لیدلی و، پاچا او ه غاترې په بتکو و ربار کړې خو کسه نوکران یې ورسره کړل چې تر وطنه یې ورسوي. د پاچا لور (د مومن خان ماینه) هم له (نهه د پرشو) نجونو سره ورپسې روانې شوې. مومن خان د زبردست خان کور ته نږدې شو، شپه وه، نورو ملگرو ته یې وویل تاسې دلته د پره شئ چې وگورم رښتیا یې شیرینو ورکړې ده، که یې ورکړې وه نو شیرینو او مېړه به یې غبرگ په توره ووهم مړه به یې کړم او که نه یې وه ورکړې، نو بېرته به دستي راشم. د شپې کور ته ورواوبسته د شیرینو کت د ورونو په منځ کې و، دی ورنږدې شو، شیرینو پرې راوینښه شوه نو پر ورونو یې ناره وکړه:

ورونو د مرگ پر خوب ویده یې

په نیمه شپه مې غمازان ازاروینه

ورونه یې راپاڅېدل، هر یو یوه یوه چاره وواهه، مومن خان غږ نه کاوه، زبردست خان یوه چاره په ځیگر کې وواهه گوزار شو، نقاب یې له مخه ایسته کړ، شیرینو په دغه تاریکۍ کې وپېژنده نو یې ناره کړه:

ادې را کښته سه اور بل کړه

د مومن خان په وینو رنگ شو بالښتونه

د مومن خان مور ته یې احوال ورو لېږه.

کله چې د مومن خان مور لیدو ته راغله نو دا نارو یې وکړه:

ما په خپل کور کول فالونه

چې مومن خان به د هندوستان راوړي شالونه

نو بیا شیرینو نارو وکړه:

د مومن عقل کوتاه و

پر نیمو شپو څوک د چا سرای لره ورځینه

بیا د زبردست خان مور نارو وکړه:

مومن مې دولس کاله تللی

پر دیارلسم کال چې راته اجل نیولی

دا وخت چې مومن خان زخمي و، نو پوښتنه یې ترې وکړه چې کوم

تپ دې ډېر خوږېږي نو یې نارو کړه:

مومن خان اووه چرې خوړلي

د زبردست د چرې ډېر فریاد کوینه

زبردست چې کله پوه شو چې مومن خان دده له چرې مري، نو هغه چاره يې په خپل ځيگر کې ووهله، سوړ پور و او نبت، خلک پرې راټول شول، يو غم دوه غمه شول، زبردست وصيت وکړ چې زما جنازه تردې دمخه يوسئ، او ما دمخه بنځ کړئ، ځکه چې ما ده سره ډېر ظلم کړی، مومن خان چې واورېدل چې زبردست خان ځان مړ کړ، نوده وويل: زه مړ کېدلم نوده ولې ځان مړ کړ؟ لږه شېبه وروسته يې ساه وختله.

د مومن خان جنازه لا خلاصه نه وه چې د پاچا لور له نورو نهه دېرش نجونو سره د مومن خان کور ته راوړسېده له يوه بزگر څخه يې پوښتنه وکړه هغه په ځواب کې وويل:

پر نيلى سور راغى بڼه ځوانه

مومن خان مړ دى په هوا ژاړي مرغينه

بزگر ورته ټول نقل وکړ هغې دا نارو وکړه:

يو دادي څه ويل بزگره!

غشى دې راكړ د ځيگر پر پېوستنه

د پاچا لور نورې نجونې رخصت کړې او ويې ويل چې زه به دلته د مومن خان د زيارت ملنگه يم.

کله چې يې د مومن خان جنازه وړله شيرينو وويل چې د مومن خان ارمان ختلی نه دی نو دده جنازه دې پېغلې يوسي، نو دې کې د پاچا لور هم تر جنازې لاندې شوه، کله چې يې مومن خان خاورو ته سپاره، نو د پاچا لور خدای ته سوال وکړ چې دا هم واخلي، نو د پاچا لور مړه شوه، دې وخت کې د مومن خان مور ناره کړه:

مومن په لوړه غونډۍ کېږدئ

چې خواره مور يې هر سحر زيارت کوينه

کله چې يې مومن خان بنځ کړ نو شيرينو دا وروستی ناره پرې وکړه:

ارمان ارمان لا خان مومنه

ارمان خودادی خانه مړوې مړې مې کړې په خپله

مومن خان يې په لوړه غونډۍ بنځ کړ، د پاچا لور او زبردست خان يې په هديره کې بنځ کړل.

يوه شپه يو بڼه سړي خوب وليد چې د پاچا لور په خپل قبر کې نه شته، کله چې خلکو قبر وسپړه، هلته نه وه د مومن خان په قبر کې وه، بيا يې د لارې په بله خوا کې بنځه کره، خو موده وروسته د مومن خان او د پاچا د لور په قبر شنه نهالان راشنه شول.

دا و د مومن خان او شيرينو د داستان لنډيز.

اوس اوس د حماسې ياد شوي معيارونه هر معيار پر دې کيسه تطبيقوو.

په دې ليکنه کې د مومن خان د بهادري، مېړانې او پهلوانۍ کيسه بيان شوې ده.

- د حيواناتو نقش په افسانو کې راغلی، لکه د پاچا لور اوبڼ او خپله د مومن خان د اس يادونه.
- په دې ليکنه کې مومن خان له ډېر خطرناک او وحشتناک بڼامار سره مقابله کوي.
- سره له دې چې په حماسه کې د ځينو بوتو او مېرودو جادويي حالت څرگندونه کېږي خو په دې کيسه کې د

ضرورت د نشتوالي له مخې د بوټو چندان یادونه نه ده راغلي.

- په دې کیسه کې مومن خان له بنامار او ځینو پهلوانانو سره په جگړه کې د یوه مافوق الطبیعی انسان په توګه راڅرګندېږي.

- سره له دې چې د حماسې اتلان د خپل ژوند په برخه کې له خپل یو ضد قهرمان سره مخامخېږي، خو په دې کیسه کې مومن خان له داسې معادل متضاد قهرمان سره نه مخامخېږي، یوازې زبردست خان (دده خپل اخیستی) څه ناڅه د یو ضمني مخالف قهرمان په توګه راڅرګندېږي او په پای کې په ناڅېرۍ کې د مومن خان د مرګ سبب کېږي.

- مومن خان هم د حماسو د نورو اتلانو په شان په یوه اوږده او خطرناک سفر تللی او نږدې دولس کاله یې مسافري کړي او له سختو ستونزو او کامیابو سره مخامخ شوی دی.

- مومن خان په دې کیسه کې داسې اخلاقي معیارونه او ارزښتونه قایموي چې هغه ډېر لوړ ملي او معنوي ارزښتونه ګڼل کېږي، لکه له شیرینو سره د وفالوز، توره، مېړانه، سپېڅلتیا او داسې نور ارزښتونه.

- د مومن خان او شیرینو په کیسه کې ډېرې مهمې صحنې شته خو تر ټولو هیجاني صحنه همغه د مومن خان د

مرگ د پېښې جريان دى چې په ناخبرۍ كې دى ورسره
مخامخېږي او زبردست خان هم د خپلې غلطۍ د جبران په
خاطر ځان وژني.

- په حماسه كې ځينې داسې پېښې رامنځته كېږي چې
دروغ، چل، و فرېب كاري په كې وي، په دې كيسه كې هم هغه
وخت چې مومن خان په هندوستان كې و له وطنه چې ورته
كوم شخص راغى د شيرينو په باب يې ورته دروغ وويل چې
هغه يې ور كړې ده، همدا دروغ ددې سبب شول چې مومن خان
له هندوستانه د كور پر لوري حركت وكړ او په شپه كې ځان د
شيرينو كورته رسوي او بالاخره دا كار دده د مرگ سبب
گرځي.

- په دې كيسه كې هم د نورو حماسو د كيسو د اتلانو
په شان ساده گي، اقتدار او عظمت ليدل كېږي او مومن خان
د صداقت او عينيت يو ښه سمبول گڼل كېږي.

- د مومن خان كيسه هم د نورو حماسو په شان له ښه او
عالي سبک څخه برخمنه ده، د فورم يا شكل له پلوه دا
داستان پښتو شفاهي داستان دى او يو منشور داستان دى،
خوله په خوله له يو نسل څخه بل ته انتقال شوى او دا وريانت
يې محمد گل نوري نقل كړى دى.

البته په دې داستان كې ځاى پر ځاى ځينې منظومې نارې راغلي
چې داستان ته يې رنگيني ور كړې، سربېره پر دې په دې كيسه كې د

مومن خان او شیرینو د مینې کیسې د داستان غنایې برخه بډایه کړې ده، خو که په مجموعي ډول د مومن خان او شیرینو دا داستان تحلیل شي، نو په نتیجه کې ویلای شو چې دا داستان یو تراژیدي حماسه ده، خو مکمله تراژیدي ځکه نه ده چې د تراژیدي ټولې ځانگړنې نه لري، خو لکه دمخه چې مو وویل د حماسې اکثره او زیاتره ځانگړنې لري خو دا چې دا حماسه په پای کې په سختې تراژیدي، نهیلی او ناکامۍ پای ته رسېږي، نو د حماسې تراژیدیکه خوا هم ورسره ملگري شوې، د داستان وروستی برخه لکه د رستم او سهراب تراژیک داستان ته ورته ده چې پلار خپل زوی په ناخبرۍ کې له منځه وړي، دلته هم مومن خان د شیرینو د ناخبرۍ په وجه د هغې د ورونو په تېره د زبردست خان له خوا وژل کېږي او داستان په غم پای ته رسي، دا چې نور داستان د مومن خان له بهادري، مېړانې، جنگونو او پهلوانۍ ډک دی، نو په دې وجه یې د حماسې زیات خصوصیات پوره کړي دي. د حماسې د عامو او خاصو ځانگړتیاوو په پام کې لرلو سره ویلای شو د مومن خان او شیرینو داستان یوه شفاهي منثوره تراژیکه حماسه ده چې دنړۍ له ځینو نورو مطرحو حماسو سره سیالي کولای شي.

نيو ليک

- سرليک
سريزه..... ۱
- په لرغوني پښتو ادب کې غزل..... ۳
- په تذکرة الاوليا کې د لرغونتوب نښې..... ۷
- ((خانخاني بنامار)) د هر چا په خپل ځان کې..... ۱۴
- تاريخ مرصع او څو نوميالی پښتني بيبيانې..... ۲۵
- د خوشال په يو غزل کې اخلاقي پندونه..... ۳۰
- د خوشال په غزل کې بزم او رزم..... ۳۵
- د خوشال په يوه قصيده کې پښتني ننگ..... ۴۰
- د غلو ډيوه..... ۴۶
- ((ادبي بحثونه)) د تحقيق د اصولو له نظره..... ۴۹
- د مومن خان او شيرينو کيسه يوه تراژيکه حماسه..... ۵۷

د تحريك يادښت

د افغانستان ملي تحريك د (۱۳۹۳ ل) كال په پيل كې له خپلو گرانو هېوادوالو سره ژمنه كړې وه چې د دې كال په بهير كې به (شل عنوانونه) بېلابېل ديني، علمي، ادبي او ټولنيز اثار خپلې ټولنې ته وړاندې كوي. ملي تحريك دا ژمنه د ياد كال د كب پر (۲۸) مه نېټه پوره او د يوې پرتمينې غونډې په ترڅ كې يې شل عنوانونه علمي اثار هېوادوالو ته وړاندې كړل. ملي تحريك په ياده غونډه كې ژمنه وكړه چې د (۱۳۹۴ ل) كال په بهير كې به انشاء الله د خداى (ج) په نصرت ټول ټال سل (۱۰۰) عنوانه بېلابېل علمي اثار ټولنې ته وړاندې كوي. طبيعي خبره ده چې دا اسانه كار نه دى، ډېر زيات زيار او زحمت ته اړتيا لري، خو ملي تحريك ټينگ هوډ كړى چې خپله دا ژمنه به هم د تېرې ژمنې په څېر عملي كوي. دا اثر چې ستاسو په لاس كې دى د همدې (سل عنوانونو) ژمنه كړو اثارو له جملې څخه دى، چې د چاپ جامه اغوندي. ملي تحريك هيله لري چې له دې اثر څخه به زموږ هېوادوال په زړه پورې گټه پورته كړي. ملي تحريك له ټولو هغو ليكوالو، ژباړونكو، سمونچارو، مالي او معنوي مرستندويانو او چاپ چارو څخه چې ددې اثارو د چاپ په دې ټول بهير كې يې يو بل سره مرسته او ملگرتيا كړې او دا فرهنگي بهير يې بريالى كړى، د زړه له كومې مننه كوي او كور وداني ورته وايي.

د هېواد د فرهنگ د ښېرازۍ په هيله

د افغانستان ملي تحريك فرهنگي خانگه

مننه او کور ودانی

د افغانستان ملي تحریک له هېواد پال او فرهنگپال شخصیت
بناغلي (حاجي محمد زمان لغماني) څخه د زړه له تله مننه کوي چې
د دې اثر چاپ ته يې اوږه ورکړه. ملي تحریک وياړي چې د علمي
اثارو د چاپ لړۍ يې پيل کړې ده. دا لړۍ به دوام لري. مور له ټولو
درنو هېوادوالو څخه په خورا درنښت هيله کوو چې په خپل معنوي
او مادي وس د کتابونو د چاپ دا لړۍ لا پسې وغځوي.

يو ځل بيا ددې اثر له ليکوال او چاپوونکي څخه د زړه له تله مننه
کوو چې ددې اثر د ليکلو او چاپولو جوگه شول.

په فرهنگي مينه

د افغانستان ملي تحریک

د اړين يون لنډه پېژندنه

اصلي استوگنځی: نېپوه، ننگرهار

اوسنی استوگنځی: کابل

زوکړه: ۱۳۴۹ ل کال

زده کړه: امنه فدوي لېسه، کابل پوهنتون،
پښتو څانگه، ليسانس او ماسټري

دندې:

د امنه فدوي لېسې ښوونکې، د امهات المومنين پوهنتون استاده،
په ختيځو ولايتونو کې د ملگرو ملتو په دفتر (يوناما) کې د ښځو د برخې
مسوله، د ناهيد مجلې بنسټگره، د بېړنۍ لويې جرگې، د اساسي قانون د
لويې جرگې، د امن گډې جرگې، د سولې د مشورتي لويې جرگې، د دود بيزې لويې
جرگې، او د نورو مهمو جرگو غړې په ولسي جرگه کې د ننگرهار د خلکو
استازې (۱۵) مه دوره، په ولسي جرگه کې د ننگرهار د خلکو استازې
(۱۶) مه دوره.

اثر:

- لنډيو ته يوه لنډه کتنه
- د وږمو بهير، ۱۳۷۷ ل کال، چاپ.
- په ننگرهار کې فرهنگي ټولنې، ۱۳۹۳ ل کال چاپ.
- ځانځاني ښامار د هر چا په خپل ځان کې (همدا اثر)

د افغانستان ملي تحريک

www.melitahrik.com

د خپرونو لړ: ۱۲۰

Thank you for reading

Find more e-books and articles on Ketabton - your multilingual digital library.

www.ketabton.com

Ketabton - Pashto, Farsi, Arabic & English